

SPACE – SOCIETY – ECONOMY · 28 · 2019

Uniwersytet Łódzki

**Instytut Zagospodarowania Środowiska
i Polityki Przestrzennej**

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

SPACE – SOCIETY – ECONOMY · 28 · 2019

Uniwersytet Łódzki
Instytut Zagospodarowania Środowiska
i Polityki Przestrzennej

pod redakcją
Agnieszki Rochmińskiej

WYDZIAŁ NAUK GEOGRAFICZNYCH
UNIwersytet ŁÓDZKI

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

ŁÓDŹ 2019

RADA WYDAWNICZA

Agnieszka Rochmińska (redaktor naczelny), *Bartosz Bartosiewicz* (sekretarz)
Justyna Danielewicz, Lidia Groeger, Stanisław Mordwa

RADA REDAKCYJNA

Tomasz Kaczmarek (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań, Polska)
Anna Karwińska (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Polska)
Viktor Květoň (Charles University in Prague, Czechy)
Piotr Lityński (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Polska)
Maryana Melnyk (Institute of Regional Research, National Academy of Kyiv, Ukraina)
Kostyantyn Mezentsev (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraina)
Gábor Pirisi (University of Pécs, Węgry)
Piotr Rosik (IGiPZ, Polska Akademia Nauk Warszawa, Polska)
Tadeusz Siwek (University of Ostrava, Czechy)
Jan A. Wendt (Uniwersytet Gdański, Polska)
Jernej Zupančič (University of Ljubljana, Słowenia)

REDAKCJA NAUKOWA

Agnieszka Rochmińska

REDAKTOR INICJUJĄCY

Katarzyna Smyczek

KOREKTA I SKŁAD KOMPUTEROWY

Aleksandra Retkiewicz

KOREKTA TECHNICZNA

Elżbieta Rzymkowska

PROJEKT OKŁADKI

Andrzej Nowak

Publikacja recenzowana w systemie *double blind review*

Wydrukowano z gotowych materiałów dostarczonych do Wydawnictwa UŁ
przez Wydział Nauk Geograficznych

© Copyright by Authors, Łódź 2019

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2019

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.09946.20.0.C

Ark. druk. 4,375

ISSN 1733-3180
e-ISSN 2451-3547

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

SPIS TREŚCI

1. Nowe miasta w systemie osadniczym województwa wielkopolskiego (<i>Barbara KONECKA-SZYDŁOWSKA</i>).....	7
1.1. Wprowadzenie.....	8
1.2. Metody badawcze i źródła danych.....	10
1.3. System osadniczy województwa wielkopolskiego – podstawowa charakterystyka.....	11
1.4. Procesy umiastowienia kraju i województwa wielkopolskiego.....	15
1.5. Znaczenie nowych miast w procesie urbanizacji województwa wielkopolskiego.....	17
1.6. Sytuacja społeczno-gospodarcza nowych miast w świetle badań ankietowych.....	19
1.7. Podsumowanie.....	24
2. Współpraca partnerska wybranych małych miast w Polsce (<i>Leszek S. DĄBROWSKI, Stefania ŚRODA-MURAWSKA, Paweł SMOLIŃSKI</i>)..	29
2.1. Wprowadzenie.....	30
2.2. Idea miast partnerskich w Polsce.....	32
2.3. Współpraca partnerska małych miast w Polsce.....	34
2.4. Podsumowanie.....	40
3. Uczestnictwo w kulturze w małym mieście. Perspektywa pokolenia Z (<i>Paweł SMOLIŃSKI, Stefania ŚRODA-MURAWSKA, Elżbieta GRZELAK-KOSTULSKA</i>).....	45
3.1. Wprowadzenie.....	46
3.2. Sektor kultury a partycypacja społeczna.....	47
3.3. Metodyka.....	49
3.4. Infrastruktura sektora kultury w Nowym Mieście Lubawskim.....	51
3.5. Wyniki.....	54
3.6. Dyskusja.....	64
3.7. Podsumowanie.....	65

Barbara KONECKA-SZYDŁOWSKA

NOWE MIASTA W SYSTEMIE OSADNICZYM WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Dr Barbara Konecka-Szydłowska – *Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

1

Wydział Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej
Zakład Studiów Regionalnych i Lokalnych
ul. Bogumiła Krygowskiego 10, 61-680 Poznań
e-mail: bako@amu.edu.pl

ZARYS TREŚCI: Głównym celem pracy jest określenie znaczenia nowych miast w systemie osadniczym woj. wielkopolskiego w aspekcie ich ogólnej sytuacji społeczno-gospodarczej. Znaczenie ośrodków w systemie osadniczym rozpatrywane jest w odniesieniu do procesu urbanizacji i funkcji, jakie pełnią dla najbliższego otoczenia. W tym celu przeprowadza się postępowanie badawcze obejmujące cztery etapy. W etapie pierwszym dokonano podstawowej charakterystyki systemu osadniczego woj. wielkopolskiego. W etapie drugim omówiono procesy umiastowienia kraju i woj. wielkopolskiego. Trzeci etap poświęcono zagadnieniu znaczenia nowych miast w procesie urbanizacji woj. wielkopolskiego. W ostatnim, czwartym etapie pracy wykorzystano wyniki badań ankietowych, na podstawie których omówiono sytuację społeczno-gospodarczą nowych miast badanego regionu. Analizą objęto sześć ośrodków woj. wielkopolskiego, które odzyskały prawa miejskie po 1989 roku. Są to: Obrzycko (restytucja praw miejskich w 1990 r.), Nekla (2000), Dobrzyca (2014), Chocz (2015), Jaraczewo (2016) i Opatówek (2017). Przeprowadzone badanie wykazało, że nowe miasta charakteryzują się zróżnicowanym potencjałem społeczno-gospodarczym i odgrywają relatywnie niewielką rolę w procesie urbanizacji woj. wielkopolskiego. Znaczenie nowych miast jako ośrodków o funkcjach handlowych, edukacyjnych i ochrony zdrowia wzrasta na poziomie lokalnym.

SŁOWA KLUCZOWE: Nowe miasta, proces urbanizacji, sytuacja społeczno-gospodarcza, województwo wielkopolskie.

NEW TOWNS IN THE SETTLEMENT SYSTEM OF WIELKOPOLSKIE VOIVODESHIP

ABSTRACT: The main aim of the work is to determine the importance of new towns in the settlement system of Wielkopolskie Voivodeship as compared with their general socio-economic situation. To this end, a research procedure involving four stages has been carried out. The first stage involved the basic characteristics of the settlement system in Wielkopolskie Voivodeship. The second one presented the processes of transforming regions into towns in the country and Wielkopolskie Voivodeship. The third stage was devoted to the importance of new towns in the urbanisation process of Wielkopolskie Voivodeship. In the last, fourth stage of the work, use was made of the survey results on the basis of which the socio-economic situation of the new towns of the investigated region was discussed. The analysis covered six centres of Wielkopolskie Voivodeship which regained city rights after 1989. These are: Obrzycko (restitution of city rights in 1990), Nekla (2000), Dobrzyca (2014), Chocz (2015), Jaraczewo (2016), and Opatówek (2017). The research conducted shows that the new towns have diversified socio-economic potential and play a relatively minor role in the urbanisation process of Wielkopolskie Voivodeship. The significance of new towns as centres performing commercial, educational and healthcare functions grow at the local level.

KEYWORDS: New towns, urbanisation process, Wielkopolskie Voivodeship.

1.1. Wprowadzenie

Na przełomie XX i XXI wieku, czyli w okresie ostatniego trzydziestolecia (1989–2019), liczebność zbioru miast polskich zmienia się prawie corocznie. Zasadniczym powodem tych zmian jest powoływanie, poprzez nadawanie statusu miasta, kolejnych, nowych miast. Należy nadmienić, że pojęcie „nowego miasta” może być sprawą dyskusyjną i nie zawsze można jednoznacznie określić, co dokładnie zawiera to pojęcie. Określenie „nowe miasto” można bowiem odnosić zarówno do genezy, jak i do momentu powstania ośrodka miejskiego, do pewnych cech związanych z wyposażeniem infrastrukturalnym, sytuacją demograficzną czy do specyficznych własności przestrzennych. W skrajnych przypadkach można rozważać, czy taką jednostką jest nowa dzielnica dużego miasta z nowoczesną infrastrukturą i młodym społeczeństwem, czy jednostka samodzielna przestrzennie, której przywrócono prawa miejskie, zamieszkiwana jeszcze przez osoby pamiętające jej miejską przeszłość? Większość badaczy w krajach europejskich powszechnie uznaje, że nowe miasto to ośrodek posiadający odrębność przestrzenną, czyli administracyjną, któremu nadano prawa miejskie po II wojnie światowej. Do wyjątków należy Rosja, gdzie za nowe miasta uważa się te, które powstały po Rewolucji Październikowej, tj. po 1917 roku (Szymańska 1988, 1996; Krzysztofik 2006; Sokołowski 2014; Konecka-Szydłowska, Trócsányi, Pirisi 2018).

W niniejszym opracowaniu przedmiotem badań są nowe miasta, tj. ośrodki posiadające odrębność administracyjną, którym nadano prawa miejskie po 1989 roku, tj. w nowych warunkach funkcjonowania gospodarki. W zdecydowanej większości przypadków powstanie nowego miasta związane jest z procesem restytucji (przywrócenia) praw miejskich ośrodkom, które w przeszłości były już miastami (70% nowych miast stanowią ośrodki restytuowane). Podkreśla się, że proces nadawania praw miejskich jest nie bez znaczenia dla sposobu i cech organizacji terytorialnej Polski, zwłaszcza po 1989 roku, w nowej sytuacji politycznej, przy zmianie warunków gospodarczych, reguł polityki komunalnej, wzroście znaczenia struktur samorządowych oraz zmianie zasad polityki regionalnej (Drobek 2002). Zakłada się, że korzyści z uzyskania praw miejskich mogą być traktowane jako czynnik rozwoju o charakterze ekonomicznym. Dla kraju i poszczególnych regionów ważna jest pełna, nieułomna struktura hierarchiczna systemu osadniczego, poprzez który państwo organizuje i wypełnia swoje funkcje wobec obywateli (i odwrotnie), gdzie ośrodki lokalne i ich rozwój zajmują określone miejsce w sieci osadniczej. Pojawienie się nowego miasta wiąże się z szansą na wzbudzenie „syndromu ośrodka kluczowego”, czyli rozwoju miasteczka, indukującego procesy rozwojowe innych, sąsiednich miejscowości, położonych w strefie jego wpływów. Wypełnia ono także wszystkie te funkcje, które z różnych względów nie mogą być realizowane ani na wyższym, ani na niższym poziomie hierarchicznym (Cloke 1979; Pankau 1996; Drobek 2002; Zaniewska i in. 2013).

Proces umiastowienia nie ma charakteru równomiernego i jest zmienny zarówno w przestrzeni, jak i w czasie. W układzie regionalnym kraju wydzielić można województwa, głównie w Polsce południowo-wschodniej, charakteryzujące się dużą liczbą nowo utworzonych miast oraz regiony, w których powstały tylko nieliczne nowe miasta. Największą dynamikę procesu nadawania praw miejskich odnotowano w pierwszym dziesięcioleciu transformacji, co było efektem działań władz lokalnych, przejawem narastającej samorządności i aktywności, a także wyrazem odradzania się lub tworzenia nowej tożsamości społecznej i kulturowej w pierwszym okresie transformacji (Kosecki, Stawarz 2005; Zaniewska 2014).

Głównym celem pracy jest określenie znaczenia nowych miast w systemie osadniczym województwa wielkopolskiego w aspekcie ich ogólnej sytuacji społeczno-gospodarczej. Znaczenie ośrodków w systemie osadniczym rozpatrywane jest w odniesieniu do procesu urbanizacji i funkcji jakie pełnią dla najbliższego otoczenia. W tym celu przeprowadza się postępowanie badawcze obejmujące cztery etapy. W etapie pierwszym dokonano podstawowej charakterystyki systemu osadniczego woj. wielkopolskiego. W etapie drugim omówiono procesy umiastowienia kraju i woj. wielkopolskiego. Trzeci etap poświęcono zagadnieniu znaczenia nowych miast w procesie urbanizacji woj. wielkopolskiego. W ostatnim, czwartym etapie pracy wykorzystano wyniki badań ankietowych, na podstawie których omówiono sytuację społeczno-gospodarczą nowych miast badanego regionu.

Badaniem objęto sześć ośrodków województwa wielkopolskiego, które odzyskały prawa miejskie po 1989 roku. Są to: Obrzycko (restytucja praw miejskich w 1990 r.), Nekla (2000), Dobrzyca (2014), Chocz (2015), Jaraczewo (2016) i Opatówek (2017). Pod względem administracyjnym wszystkie ośrodki, poza Obrzyckiem (gmina miejska), są siedzibami gmin miejsko-wiejskich. Warto zaznaczyć, iż w województwie wielkopolskim ostatnie incydentalne akty degradacji miast miały miejsce na początku lat 70. Wówczas prawa miejskie utraciły: Lędy-czek, Miasteczko Krajeńskie i Sulmierzyce (w tym ostatnim przypadku była to degradacja efemeryczna, ponieważ miejscowość utraciła prawa miejskie na okres jedynie 11 miesięcy).

Należy podkreślić, że w literaturze polskiej zagadnienia dotyczące miast nowych i restytucji praw miejskich są przedmiotem badań podejmowanych przez wielu autorów w pracach z zakresu geografii miast, zwłaszcza po 1990 roku. Wskazać można m.in. prace: D. Szymańskiej (1988, 1996), J.L. Siemińskiego (1991), W. Drobka (1996, 1999, 2002), R. Krzysztofika (2005, 2006), R. Szmytkie (2012, 2018), R. Szmytkie i R. Krzysztofika (2011), B. Koneckiej-Szydłowskiej (2011, 2012, 2015), H. Zaniewskiej (2013, 2014), D. Sokołowskiego (2014, 2015), R. Krzysztofika i M. Dymitrowa (2015), B. Koneckiej-Szydłowskiej i R. Perdała (2017). Problematyka nowych miast w poszczególnych układach regionalnych podejmowana jest raczej incydentalnie. Przytoczyć można opracowania na temat nowych miast regionu Dolnego Śląska i Opolszczyzny powstałe pod red. H. Borcz i in. (2009), województwa mazowieckiego autorstwa H. Zaniewskiej i M. Thiel (2013) i H. Zaniewskiej (2016), województwa łódzkiego autorstwa N. Dąbkowskiego i H. Zaniewskiej (2013) oraz Lubelszczyzny autorstwa E. Przesmyckiej (2015). Kwestie nowych miast w województwie wielkopolskim w odniesieniu do zagadnień urbanistycznych zostały zawarte w pracy R. Graczyka (2014) oraz w szerszym kontekście społeczno-gospodarczych uwarunkowań ich rozwoju w pracy magisterskiej J. Mruk (2018).

1.2. Metody badawcze i źródła danych

Podstawową metodą zastosowaną w analizie społeczno-gospodarczych uwarunkowań rozwoju nowych miast w woj. wielkopolskim była technika badań ankietowych. Metoda ta, zapożyczona z socjologii, często stosowana jest na gruncie geografii społeczno-ekonomicznej (Taylor 1992). Kwestionariusz ankiety składał się z dwóch części: z metryczki respondenta i z zasadniczej części obejmującej kilka pytań związanych z głównym celem badania. Pytania zawarte w ankiecie miały charakter otwarty, jak i zamknięty, w tym z możliwością wskazania jednej lub wielu odpowiedzi. W ankiecie zastosowano m.in. wywodzącą się z nauk społecznych, metodę pięciostopniowej skali Likerta i przyjęto założenie, że wartość 1 oznacza najsłabsze natężenie danej cechy, a wartość 5 najmocniejsze (Likert 1932).

Szczegółowej analizie poddano cztery nowe miasta: Dobrzycę, Chocz, Jaracze-wo i Opatówek, które otrzymały prawa miejskie w latach 2014–2017. Ze względu na fakt, że pozostałe ośrodki: Obrzycko i Nekla odzyskały prawa miejskie zdecydowanie wcześniej, zrezygnowano z przeprowadzenia podobnych badań celem uzyskania subiektywnych opinii mieszkańców. Łącznie wśród mieszkańców tych miast, tzw. liderów lokalnych, przeprowadzono 75 ankiet. Respondenci reprezentowali instytucje administracji publicznej (urzędy miasta i gminy), szkolnictwo, organizacje i stowarzyszenia społeczne, kulturalne, religijne. W strukturze płci respondentów przeważały kobiety (46 osób, tj. 61%), większość ankietowanych osób posiadało wykształcenie wyższe (38 osób, tj. 51%), a najwięcej należało do przedziału wieku 40–49 lat (18 osób, tj. 24%). Przeciętnie z każdego ośrodka uzyskano 19 ankiet, w rzeczywistości liczba ta wahała się od 11 ankiet w Chocz do 23 w Opatówku i Dobrzycy (różnica w liczbie pozyskanych ankiet spowodowana była różną liczbą liderów lokalnych biorących udział w badaniu).

Uzupełnieniem techniki badań ankietowych była metoda wskaźnikowa. Wskaźniki zjawisk społeczno-gospodarczych są niezbędne do prawidłowej oceny procesów zachodzących w sferze społecznej i gospodarczej. Wskaźnik w metodologicznym znaczeniu to pewna cecha, zdarzenie lub zjawisko, na podstawie zajścia którego wnioskujemy z pewnością, bądź z określonym prawdopodobieństwem, iż zachodzi zjawisko jakie nas interesuje (Nowak 2007). W opracowaniu zastosowano wskaźniki natężenia zjawisk (np. ludność na 1 km²), wskaźniki struktury (np. udział ludności miasta w ogóle ludności gminy w %), wskaźniki dynamiki (np. zmiana liczby ludności w latach w %) oraz wskaźnik syntetyczny Perkala (Perkal 1953; Kostrubiec 1965; Czyż 2016).

1.3. System osadniczy województwa wielkopolskiego – podstawowa charakterystyka

Województwo wielkopolskie liczy 3,5 mln mieszkańców (2019) i należy do województw przeciętnie zaludnionych (gęstość zaludnienia wynosi 117 osób na 1 km², przy średniej krajowej wynoszącej 123 osoby na 1 km²). Ściśle związany z wielkością populacji jest poziom urbanizacji woj. wielkopolskiego określany liczbą miast i udziałem ludności miejskiej w ogólnym zaludnieniu. W 2019 roku w woj. wielkopolskim było 113 miast, co w tym zakresie stawia województwo na pierwszym miejscu w kraju (drugie pod względem liczby miast, woj. dolnośląskie skupia 91 miast). Uzupełnieniem miejskiej sieci osadniczej jest zbiór ponad 5400 miejscowości podstawowych, w tym ponad 4300 wsi (pozostałe miejscowości to: osiedla, kolonie i przysiółki). Największe wsie liczą powyżej 6 tys. mieszkańców i położone są w powiecie poznańskim. Należą do nich Koziegłowy, Plewiska, Suchy Las, Przeźmierowo i Komorniki.

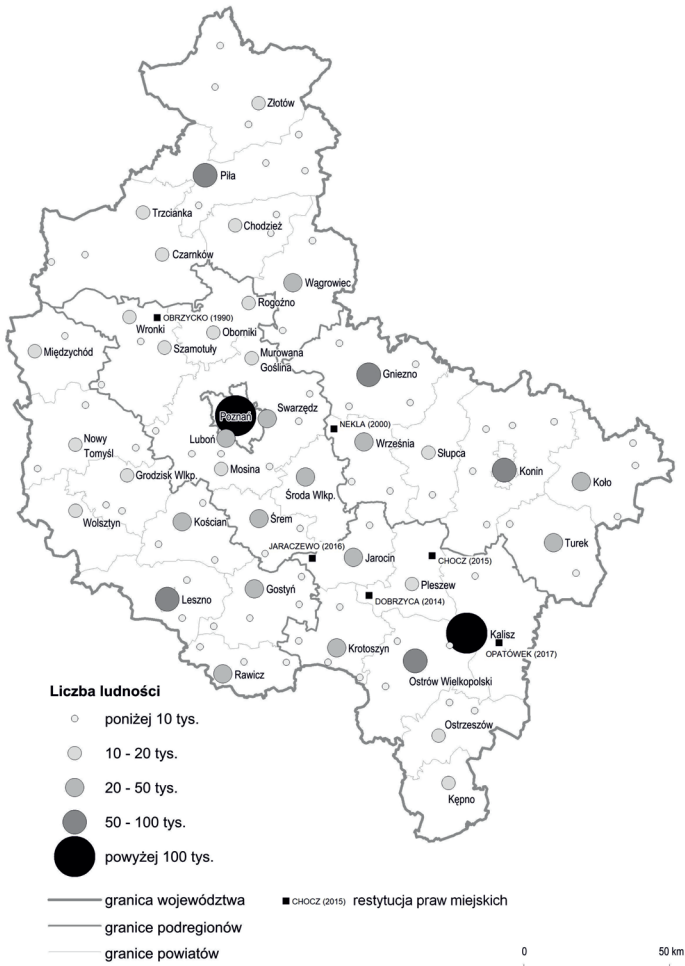
Obraz poziomu urbanizacji województwa wielkopolskiego ulega pewnej zmianie, gdy określa się go na podstawie odsetka ludności miejskiej. W miastach skupia się 1903,3 tys. mieszkańców, tj. 54,6% ogółu ludności (przy średniej krajowej na poziomie 60,1%). W tym przypadku niski poziom urbanizacji województwa wynika z pewnej „nadwyżki” małych miast i z „niedoboru” miast średniej wielkości.

Pod względem wielkościowym regionalny system miast województwa wielkopolskiego rozpatrywać można w układzie trzech klas wielkościowych. Należą do nich: klasa miast dużych (pow. 100 tys. mieszkańców), klasa miast średnich (20–100 tys.) i klasa miast małych (do 20 tys.) o zróżnicowanej strukturze wewnętrznej (ryc. 1). Należy podkreślić, że wśród 113 miast woj. wielkopolskiego, do klasy dużych miast o największym potencjale społeczno-gospodarczym należą tylko dwa miasta: Poznań (538,6 tys.) i Kalisz (101,6 tys.). Miasta te skupiają łącznie 34% ludności miejskiej województwa. Klasa miast średnich składa się z 18 miast, które skupiają 33,6% ogółu ludności miejskiej województwa. W klasie tej pięć miast należy do przedziału wielkościowego od 50 do 100 tys. mieszkańców, pozostałych 13 miast liczy od 20 do 50 tys. mieszkańców. Klasa małych miast jest najliczniejsza, ponieważ skupia 93 ośrodki, ale koncentruje niespełna 30% ogółu ludności miejskiej województwa (tab. 1).

Tabela 1. Liczba ludności miast województwa wielkopolskiego w podziale na klasy wielkościowe w 2000 i 2017 r.

Klasa wielkości miast	2000			2017			Dynamika liczby ludności 2000–2017 rok 2000=100
	Liczba miast	Liczba ludności	Udział w ogóle ludności miejskiej w %	Liczba miast	Liczba ludności	Udział w ogóle ludności miejskiej w %	
Pow. 100 tys.	2	692 358	35,8	2	640 258	33,6	92,5
50–100 tys.	5	364 415	18,8	5	354 129	18,6	97,2
20–50 tys.	13	331 204	17,1	13	340 627	17,9	102,8
10–20 tys.	17	253 153	13,1	18	262 155	13,8	103,6
5–10 tys.	22	153 342	7,9	21	150 346	7,9	98,0
2–5 tys.	39	122 337	6,3	42	135 207	7,1	110,5
Do 2 tys.	11	19 316	1,0	12	20 658	1,1	107,0
Ogółem	109	1 936 125	100,0	113	1 903 380	100,0	98,3

Źródło: obliczenia własne na podstawie GUS.

Ryc. 1. Nowe miasta w sieci osadniczej województwa wielkopolskiego

Źródło: oprac. M. Dolata.

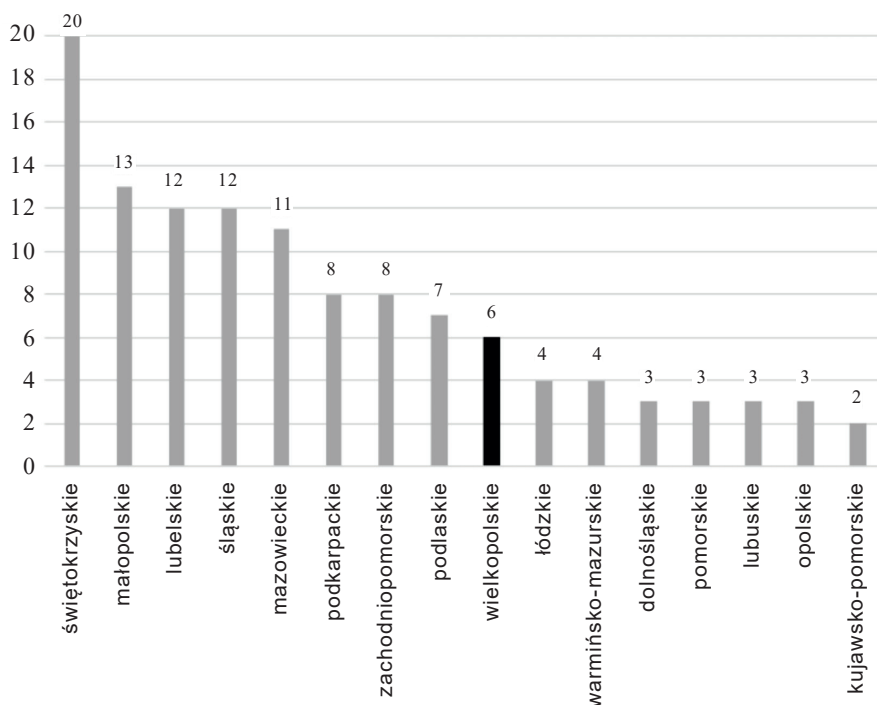
W latach 2000–2017 nastąpiły niewielkie zmiany w zakresie liczebności poszczególnych klas wielkościowych miast, największe w klasie małych miast, których liczba wzrosła z 89 do 93 ośrodków. Wzrost liczby małych miast był wynikiem procesu nadawania praw miejskich (Konecka-Szydłowska 2015). W ostatnim okresie prawa miejskie uzyskały: Dobrzyca (2014), Chocz (2015), Jaraczewo (2016) i Opatówek (2017), co spowodowało wzrost liczby miast do 113 (ryc. 1). W latach 2000–2017 liczba ludności małych miast w województwie wzrosła z 548 148 do 568 366 (wskaźnik dynamiki na poziomie 103,6%) i tym samym udział ludności małych miast w ogóle ludności miejskiej wzrósł z 28,3% w 2000 roku do 29,5% w 2017 roku.

W celu ustalenia pozycji nowych miast w systemie osadniczym województwa zbadano ich poziom rozwoju społeczno-gospodarczego w 2018 roku na tle zbioru małych miast liczących do 5 tys. mieszkańców. Badanie przeprowadzono przy wykorzystaniu dziewięciu wskaźników w układzie trzech kategorii: 1) ludność, 2) gospodarka, 3) infrastruktura techniczna i mieszkalnictwo¹. Każda kategoria opisana jest przez zestaw trzech wskaźników, z których tylko jeden traktowany jest jako destymulanta poziomu rozwoju (udział ludności w wieku poprodukcyjnym). Następnie w celu uporządkowania małych miast ze względu na poziom rozwoju społeczno-gospodarczego wykorzystano wskaźnik syntetyczny Perkala (WS). W oparciu o rozkład wartości wskaźnika syntetycznego dokonano uporządkowania liniowego małych miast (ustalono pozycję miast) i przeprowadzono ich subiektywną klasyfikację prowadzącą do wyodrębnienia klas jednostek o zbliżonym poziomie wartości wskaźnika. Klasyfikacja małych miast doprowadziła do wydzielenia trzech klas miast: o wysokim, przeciętnym i niskim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego. Na podstawie przeprowadzonej analizy można stwierdzić, że na tle 56 małych miast województwa wielkopolskiego, nowe miasta charakteryzuje zróżnicowany poziom rozwoju. Zdecydowaną najwyższą pozycję w zbiorze nowych miast ma Nekla, która zajmuje ósmą lokatę i należy do klasy o wysokim poziomie rozwoju (WS = +0,37). Miasto Nekla położone jest w odległości 40 km na wschód od Poznania, wyróżnia się wysokim poziomem rozwoju gospodarki, infrastruktury technicznej i mieszkalnictwa oraz korzystną sytuacją ludnościową (typ miasta rozwojowego według klasyfikacji Webba, 1964). W klasie miast o przeciętnym poziomie rozwoju znalazły się trzy miasta: Opatówek (WS = +0,13), Obrzycko (WS = +0,08) i Dobrzyca (WS = -0,12), zajmujące odpowiednio lokaty: 22, 27 i 37. Opatówek charakteryzuje relatywnie dobry poziom rozwoju gospodarki i infrastruktury, Obrzycko ma dobrą sytuację ludnościową (typ miasta rozwojowego) i relatywnie dobry poziom rozwoju infrastruktury, natomiast w Dobrzycy występuje relatywnie dobry poziom rozwoju gospodarki. Do klasy o najniższym poziomie rozwoju należą Jaraczewo (WS = -0,63) i Chocz (WS = -0,75), które posiadają niekorzystne wartości większości analizowanych wskaźników, co przekłada się na ich odległe lokaty w zbiorze miast do 5 tys. mieszkańców (odpowiednio 54 i 55).

¹ Kategorie ludność opisują wskaźniki: (1) przyrost naturalny w ‰, (2) saldo migracji w ‰, (3) udział ludności w wieku poprodukcyjnym w ‰; kategorię gospodarka: (4) liczba pracujących na 1000 mieszkańców, (5) liczba podmiotów na 1000 mieszkańców, (6) udział ludności w wieku produkcyjnym w ‰; kategorię infrastruktura techniczna i mieszkalnictwo: (7) udział ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej w ‰, (8) udział ludności korzystającej z sieci gazowej w ‰, (9) liczba mieszkań na 1000 mieszkańców.

1.4. Procesy umiastowienia kraju i województwa wielkopolskiego

W latach 1989–2019, a więc od początku okresu transformacji społeczno-gospodarczej, liczba miast w Polsce wzrosła z 822 do 940, czyli o 14%. W zdecydowanej większości przypadków dotyczy to procesu restytucji (przywrócenia) praw miejskich ośrodkom, które w przeszłości były już miastami. Pod względem historyczno-genetycznym zdecydowaną większość nowych miast stanowią ośrodki restytuowane (70%), pozostałe to wsie, które po raz pierwszy uzyskały status miasta (20%) i miasta powstałe w wyniku procesów secesji, czyli wydzielenia z innego miasta (10%). Rozkład przestrzenny nowo utworzonych miast nie jest regularny. Widoczna jest wyraźna ich koncentracja w południowo-wschodniej części Polski. W układzie regionalnym kraju wydzielić można województwa charakteryzujące się dużą liczbą nowo utworzonych miast: świętokrzyskie (20), małopolskie (13), lubelskie i śląskie (po 12) oraz jedno województwo kujawsko-pomorskie, w którym powstały tylko dwa miasta (ryc. 2).

Ryc. 2. Nowe miasta w układzie regionalnym 1989–2019

Źródło: oprac. własne.

Do podstawowych czynników powodujących nierównomierny rozkład nowych miast w Polsce można zaliczyć: 1) zróżnicowaną gęstość sieci osadniczej, która powoduje, że różne części kraju w odmiennym stopniu są nasycone ośrodkami miejskimi, a nadawanie praw miejskich jest elementem polityki zmniejszania tych dysproporcji, 2) nierównomierny rozkład przestrzenny byłych miast, najczęściej znajduje się w centralnej i południowo-wschodniej Polsce, 3) koncentrację miast i osiedli, które utraciły swą samodzielność w wyniku włączenia do większych ośrodków (proces secesji zachodzi na terenie województwa śląskiego), 4) nierównomierne zainteresowanie władz lokalnych i wojewódzkich uzyskaniem praw miejskich (Szymańska 1996; Drobek 1999, 2002; Krzysztofik 2006; Szmytkie, Krzysztofik 2011; Sokołowski 2014; Konecka-Szydłowska 2015).

Pod względem wielkościowym nowe miasta to ośrodki bardzo małe, gdyż zdecydowana ich większość (67%) liczy do 5 tys. mieszkańców, a liczba ludności najmniejszych nowych miast, które prawa miejskie otrzymały w 2018 i 2019 r. nie przekracza 1 tys. mieszkańców. Są to położona w województwie świętokrzyskim Wiślica, licząca 500 osób, Józefów nad Wisłą znajdujący się w województwie lubelskim zamieszkały przez 964 mieszkańców czy Opatowiec w województwie świętokrzyskim, liczący tylko 340 osób, będący aktualnie najmniejszym miastem w Polsce. Poszczególne typy historyczno-genetyczne nowych miast cechują się zróżnicowaną liczbą ludności. W przypadku miast restytuowanych jest to tylko przeciętnie 2,7 tys., a w przypadku ośrodków, które po raz pierwszy otrzymały prawa miejskie wartość ta jest większa i kształtuje się na poziomie 4,3 tys. osób. Największe pod względem ludnościowym są miasta powstałe w wyniku procesów secesji, które liczą przeciętnie 15,5 tys. Mała liczba mieszkańców nowych miast wynika po części z przesłanek ekonomicznych, które dotyczą subwencji oświatowej i środków unijnych (Konecka-Szydłowska, Perdał 2017). Subwencja oświatowa, tj. pomoc finansowa udzielana przez państwo na prowadzenie szkół, przysługuje jednostkom wiejskim i ośrodkom miejskim liczącym do 5 tys. mieszkańców. W przypadku dofinansowania ze środków unijnych zmiana statusu miejscowości z wiejskiej na miejską o liczbie ludności do 5 tys. mieszkańców powoduje, że ośrodek może nadal ubiegać się o środki unijne kierowane do obszarów wiejskich oraz zyskuje nowy dostęp do środków przeznaczonych dla jednostek miejskich (program Jessica).

Na tle układu regionalnego kraju województwo wielkopolskie, które wyróżnia się największą liczbą miast, charakteryzuje się przeciętną dynamiką procesów umiastowienia. W okresie ostatniego trzystulecia prawa miejskie w wyniku procesu restytucji uzyskało tylko sześć ośrodków, z czego cztery w ostatnim okresie, które dodatkowo położone są w sąsiadujących powiatach w południowej części regionu (Dobrzyca i Chocz w powiecie pleszewskim, Jaraczewo w powiecie jarocińskim i Opatówek w powiecie kaliskim) (ryc. 1). Rozprzestrzenianie się ośrodków uzyskujących prawa miejskie ze względu na charakter i przebieg

tego procesu, można traktować jako zjawisko dyfuzji innowacji (Łoboda 1983), w tym przypadku jako wynik dyfuzji idei miejskości (umiastowienia). Według R. Szmytkie i R. Krzysztofika (2011, 2016), idea dyfuzji procesu umiastowienia w województwie wielkopolskim znajduje się na etapie fazy ekspansji, czyli w drugiej fazie tego procesu (po wstępnej fazie załączkowej, a przed fazą konsolidacji i nasycenia).

W zakresie typu historyczno-genetycznego i wielkości, nowe miasta województwa wielkopolskiego odzwierciedlają tendencje ogólnopolskie. Wszystkie miasta to ośrodki restytuowane i relatywnie małe, bo liczące poniżej 5 tys. mieszkańców.

1.5. Znaczenie nowych miast w procesie urbanizacji województwa wielkopolskiego

W tradycyjnym ujęciu proces urbanizacji (proces umiastowienia) może być rozpatrywany w odniesieniu do czterech zasadniczych aspektów (płaszczyzn). Należy tu wymienić następujące aspekty: demograficzny (wzrost liczby miast i udziału ludności miejskiej), przestrzenny (kształtowanie przestrzeni na wzór miejski), funkcjonalny (wzrost udziału ludności zatrudnionej poza rolnictwem) i społeczny (miejski styl życia) (Liszewski, Maik 2000; Szymańska 2007; Szmytkie 2014).

Województwo wielkopolskie na tle układu regionalnego kraju charakteryzuje się wysokim poziomem urbanizacji mierzonym liczbą miast (113) i gęstością sieci miejskiej (3,8 miasta na 1000 km²), przy średniej dla Polski (3,0), ale ma niski poziom urbanizacji mierzony odsetkiem ludności miejskiej i jednocześnie małą liczbę nowych, które mogłyby ten poziom podnieść. Znaczenie nowych miast w procesie urbanizacji na poziomie regionalnym, zarówno w aspekcie demograficznym, jak i przestrzennym jest raczej symboliczne. Jak już stwierdzono, w okresie ostatniego trzystulecia prawa miejskie nadano sześciu ośrodkom (do 2013 r. tylko dwóm), które stanowią ponad 5% ogółu miast województwa. Nowe miasta to ośrodki bardzo małe, których wielkość nie przekracza 4 tys. mieszkańców (średnia wielkość na poziomie 2,7 tys.), co powoduje, że skupiają one zaledwie 0,9% ogółu ludności miejskiej województwa, w tym najwięcej Nekla i Opatówek po 0,2% (tab. 2). Dwa miasta: Chocz i Jaraczewo, liczące poniżej 2 tys. mieszkańców, częściowo nie spełniają wymogu kryterium demograficzno-funkcjonalnego rozpatrywanego w procedurze nadawania praw miejskich w Polsce (minimalna liczba mieszkańców na poziomie 2 tys., przewaga zatrudnionych poza rolnictwem). Pozostałe trzy kryteria: historyczno-administracyjne (prawa miejskie w przeszłości, instytucje ponadlokalne), przestrzenno-urbanistyczne (infrastruktura techniczno-komunalna, miejskie cechy przestrzenne) i społeczne (poparcie lokalne) zostały we wszystkich ośrodkach spełnione (Szmytkie, Krzysztofik 2011; Mruk 2018).

Znaczenie nowych miast w procesie urbanizacji (zwłaszcza w odniesieniu do aspektu demograficznego) wyraźnie wzrasta w skali lokalnej, tj. na poziomie macierzystej gminy i powiatu. Należy jednak zaznaczyć, że rola ta jest zróżnicowana i w tym zakresie występują istotne dysproporcje, zarówno w aspekcie liczby miast w powiecie, jak i odsetka ludności miejskiej. Przykładowo Obrzycko, jako piąte miasto powiatu szamotulskiego, skupia tylko 5,6% ludności miejskiej tego powiatu, a Opatówek, będący drugim miastem powiatu kaliskiego ziemskiego, skupia prawie 80% ludności miejskiej. Przywrócenie praw miejskich dwóm miastom powiatu pleszewskiego (Dobrzyca i Chocz) istotnie zwiększyło liczbę miast i poziom urbanizacji powiatu (z 27% do 35%). W skali poszczególnych gmin również widoczne są duże rozbieżności. Udział Obrzycka w ogóle ludności gminy wynosi 100% (co wynika z miejskiego typu gminy), podczas gdy Nekli niecałe 50%, Dobrzyca, Chocza i Opatówka ponad 30%, a w przypadku Jaraczewa kształtuje się tylko na poziomie około 18% (tab. 2).

Tabela 2. Nowe miasta w procesie urbanizacji województwa wielkopolskiego

Miasto	Powiat	Rok restytucji i okres posiadania praw miejskich	Liczba ludności miasta w 2017 r.	Liczba miast w powiecie 1.01.2017	Udział ludności miasta w ogóle ludności gminy	Udział ludności miasta w ogóle ludności miejskiej powiatu w %	Udział ludności miasta w ogóle ludności i ludności miejskiej województwa
Obrzycko	szamotulski	1990 1638–1934	2378	5	100,0	5,6	0,07/0,12
Nekla	wrzesiński	2000 1725–1793	3719	4	49,8	9,1	0,11/0,20
Dobrzyca	pleszewski	2014 1440–1934	3153	3	38,3	14,1	0,09/0,17
Chocz	pleszewski	2015 XIV.–1870	1811	3	37,8	8,1	0,05/0,09
Jaraczewo	jarociński	2016 1519–1934	1467	3	17,7	4,9	0,04/0,08
Opatówek	kaliski (ziemski)	2017 1338–1870	3723	2	34,3	70,8	0,11/0,20

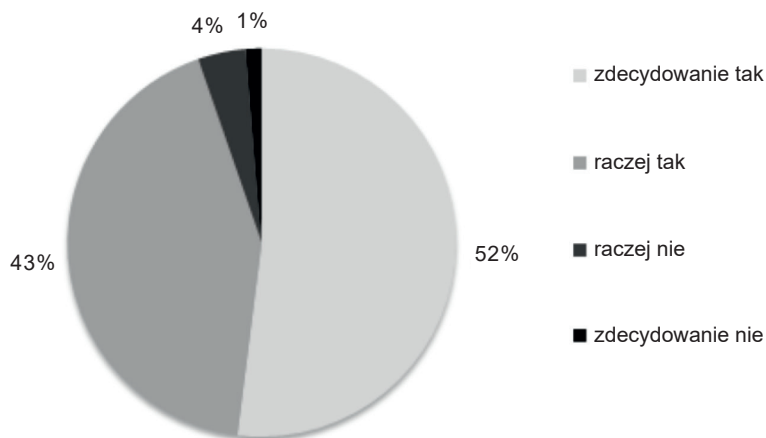
Źródło: oprac. własne na podstawie danych GUS.

1.6. Sytuacja społeczno-gospodarcza nowych miast w świetle badań ankietowych

W celu opisu sytuacji społeczno-gospodarczej nowych miast przeprowadzono badania ankietowe w czterech ośrodkach: Dobrzycy, Choczu, Jaraczewie i Opatówku, które otrzymały prawa miejskie w ostatnim okresie, tj. w latach 2014–2017. Uzyskane wyniki badań przedstawiają subiektywne opinie ankietowanych liderów lokalnych, którzy często byli głównymi inicjatorami odzyskania praw miejskich i posiadają relatywnie wysoką wiedzę w zakresie badanej tematyki.

Podstawowe pytanie zawarte w ankiecie dotyczyło subiektywnej oceny poziomu miejskości nowych miast. W opinii ankietowanych ogólny poziom miejskości ośrodków restytuowanych w skali Likerta od 1 (najniższy poziom miejskości) do 5 (najwyższy poziom miejskości) nie jest wysoki i przyjmuje przeciętnie wartość 3,0. W układzie poszczególnych miast najwyżej oceniono poziom miejskości Opatówka (3,5), a najniżej Chocza (2,3).

Kolejne pytanie skierowane do mieszkańców miast restytuowanych dotyczyło poziomu zadowolenia z zamieszkania w danym ośrodku (ryc. 3). Przeprowadzone badania pozwalają stwierdzić, że ogólnie ankietowani mieszkańcy miast restytuowanych wykazują wysoki i bardzo wysoki poziom zadowolenia z życia w swoim mieście (odpowiednio 52% i 43% ogółu wskazań). W układzie poszczególnych ośrodków udział odpowiedzi określających bardzo wysoki poziom zadowolenia z miejsca zamieszkania jest zróżnicowany. Najwyższy poziom satysfakcji odnotowano w Opatówku (65% odpowiedzi „zdecydowanie tak”), który to ośrodek w opinii respondentów charakteryzuje się również najwyższym poziomem miejskości oraz w Dobrzycy (52%). W przypadku Chocza, o najniższym poziomie miejskości, zdania te były wyraźnie podzielone.

Ryc. 3. Poziom zadowolenia z zamieszkania w miastach restytuowanych 2014–2017

Źródło: oprac. własne na podstawie wyników badań ankietowych.

Przeprowadzone badania pozwoliły ustalić, jakie są zdaniem ankietowanych liderów lokalnych najważniejsze pozytywne i negatywne cechy wyróżniające dany ośrodek od innych małych miast województwa wielkopolskiego. Niektóre z cech wskazanych jako pozytywne można utożsamiać z potencjalnymi szansami rozwoju, natomiast cechy negatywne można traktować jako potencjalne zagrożenia rozwoju miasta. Tabela 3 obejmuje wykaz najczęściej wskazywanych cech pozytywnych i negatywnych charakteryzujących badane miasta. Dla każdego ośrodka liczba najczęściej wskazywanych cech zawiera się w przedziale od 2 do 3.

Tabela 3. Cechy pozytywne i negatywne nowych miast 2014–2017

Cechy pozytywne	Miasto	Cechy negatywne
<ul style="list-style-type: none"> • architektura sakralna (Klasztor Franciszkanów) • układ urbanistyczny: dwa place • dolina rzeki Proсны 	Chocz	<ul style="list-style-type: none"> • zły stan chodników • brak elementów zabudowy miejskiej, np. ratusza, restauracji
<ul style="list-style-type: none"> • zabytkowy Zespół Pałacowo-Parkowy z Muzeum Ziemiaństwa • kościoły • lokalne przedsiębiorstwa z branży spożywczej (mleczarnia, Vitax, Adros) 	Dobrzyca	<ul style="list-style-type: none"> • brak miejsc parkingowych • zły stan komunikacji publicznej, brak bezpośredniego połączenia z większymi miastami
<ul style="list-style-type: none"> • infrastruktura sportowa (skatepark) • nowe obiekty infrastruktury społecznej (biblioteka) • zieleń miejska i zbiornik retencyjny 	Jaraczewo	<ul style="list-style-type: none"> • droga krajowa przebiegająca przez centrum miasta • zabudowania dawnego PGR-u • złe połączenia transportowe z innymi miejscowościami
<ul style="list-style-type: none"> • Muzeum Historii Przemysłu • park krajobrazowy • małomiasteczkowa zabudowa 	Opatówek	<ul style="list-style-type: none"> • bezrobocie • zły stan zakładów meblarskich • zły stan dworca kolejowego

Źródło: oprac. własne na podstawie wyników badań ankietowych.

Jako najbardziej charakterystyczne, pozytywne cechy nowych miast wskazywano zdecydowanie najczęściej wybrane elementy zabudowy miasta lub całe układy urbanistyczne. Należą do nich: obiekty zabytkowe o funkcjach sakralnych (Klasztor Franciszkanów w Choczu, kościoły w Dobrzycy: drewniany z XVIII wieku pw. Św. Tekli i poewangelicki z XIX wieku), obiekty o funkcjach muzealnych (Muzeum Ziemiaństwa w Dobrzycy, Muzeum Historii Przemysłu w Opatówku), czy miejskie układy urbanistyczne (zabudowa małomiasteczkowa w Opatówku, dwa place w Choczu: prostokątny pełniący funkcje rynku i trójkątny z figurą

Św. Wawrzyńca). Relatywnie dużo wskazań odnosiło się do walorów przyrodniczych miasta i okolic (dolina rzeki Proсны w Chocz, park krajobrazowy w Opatówku, zieleń miejska w Jaraczewie). W przypadku Jaraczewa podkreślono wysoką jakość infrastruktury społecznej (nowa biblioteka) i infrastruktury sportowej (skatepark). Tylko w jednym ośrodku wymieniono elementy bazy ekonomicznej miasta w postaci dobrze funkcjonujących przedsiębiorstw lokalnych. W Dobrzycy były to zakłady przemysłu spożywczego: Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska Kowalew-Dobrzyca, Vitax wyspecjalizowany w produkcji herbat ziołowych i owocowych oraz zakład drobiarski Adros. Relatywnie dobry poziom rozwoju gospodarki tego ośrodka potwierdzają korzystne wartości wskaźników w kategorii gospodarka, stanowiące składowe wskaźnika syntetycznego Perkała.

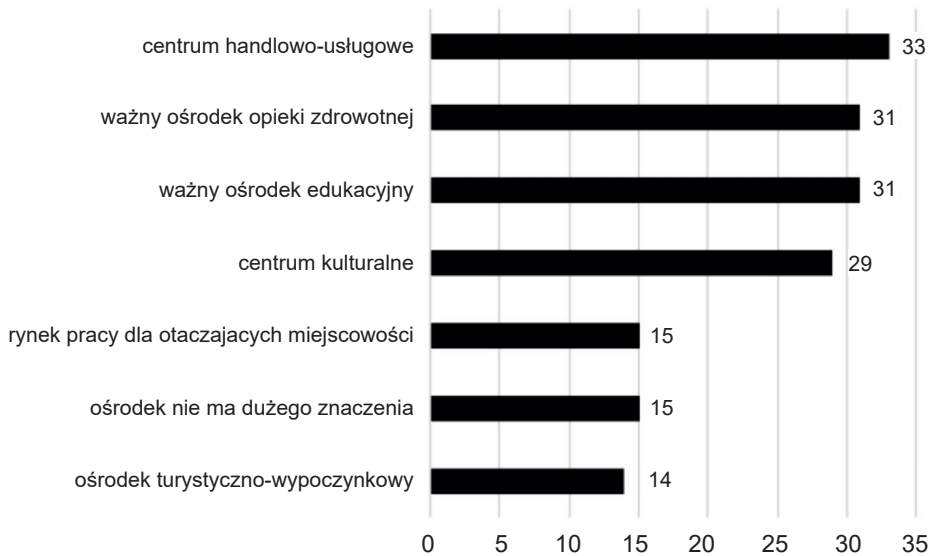
Dziwić może brak podobnych wskazań w Opatówku, który ma dobrze wykształcone funkcje przemysłowe na bazie przemysłu spożywczego (produkcja soków i napojów przez przedsiębiorstwo Hellena S.A.). Sytuacja ta może wynikać z faktu położenia Opatówka w strefie oddziaływania dużego ośrodka miejskiego Kalisza o dobrze wykształconej i zdywersyfikowanej funkcji przemysłowej.

Obok wskazań pozytywnych można wymienić cechy, które zdaniem respondentów źle wpływają na ogólny wizerunek nowych miast. W przestrzeni miast widoczne są zaniedbania dotyczące infrastruktury technicznej. Respondenci wskazywali na zły stan chodników w mieście (Chocz), brak obwodnicy skutkujący dużym natężeniem ruchu samochodowego w centrum miasta (Jaraczewo), czy brak parkingów (Dobrzyca). Respondenci zwracali również uwagę na zły stan budynków (Opatówek, Jaraczewo). W przypadku Dobrzycy zwrócono uwagę na słabą dostępność komunikacyjną tego miasta w stosunku do większych ośrodków. W grupie innych, negatywnych wskazań pojawiły się: brak elementów typowo miejskiej zabudowy (Chocz) czy niewystarczająca liczba miejsc pracy na rynku lokalnym (Opatówek).

Kolejną ważną kwestią, będącą składową analizy sytuacji społeczno-gospodarczej nowych miast, jest ocena ich znaczenia dla najbliższego otoczenia. W opinii ankietowanych mieszkańców nowe miasta restytuowane dla otaczających obszarów wiejskich pełnią trzy podstawowe funkcje (ryc. 4). Dwie z tych funkcji dotyczą świadczenia usług publicznych: 1) w zakresie usług edukacyjnych, co związane jest z funkcjonowaniem szkół różnego szczebla (31 wskazań) oraz 2) w zakresie ochrony zdrowia, co wynika z działalności ośrodków zdrowia, którą uzupełnia prywatna opieka medyczna lekarzy specjalistów (31 wskazań). Kolejna, najczęściej wskazywana funkcja wiąże się z realizacją dla najbliższego otoczenia zadań w zakresie handlu i usług (33 wskazania). Według respondentów mniejsze jest znaczenie nowych miast jako ośrodków kultury (29 wskazań). Badania wykazały, że nowe miasta nie mają silnej funkcji jako ośrodki aktywizacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich w zakresie rynku pracy (15 wskazań) oraz nie są postrzegane jako ośrodki turystyczno-wypoczynkowe,

choć niektóre z nich takie walory posiadają (14 wskazań). Należy również zaznaczyć, że zdaniem relatywnie małej grupy respondentów (15 wskazań), nowe miasta dla obszarów otaczających nie mają dużego znaczenia i tym samym nie stymulują rozwoju żadnych powiązań społeczno-gospodarczych.

Z punktu widzenia kształtowania się powiązań ośrodków z najbliższym zapleczem szansą dalszego rozwoju nowych miast jest utrzymywanie i wzmacnianie ich funkcji w zakresie usług publicznych, tj. edukacji i ochrony zdrowia oraz komercyjnych usług handlowych.

Ryc. 4. Znaczenie nowych miast dla najbliższego otoczenia 2014–2017

Źródło: oprac. własne na podstawie wyników badań ankietowych.

Ostatnim zagadnieniem podejmowanym w ramach badań ankietowych jest problematyka związana z korzyściami restytucji praw miejskich i z przyszłością nowych miast. Zdaniem ankietowanych ponowne uzyskanie statusu miejskiego stanowi impuls rozwojowy dla danej miejscowości związany z szansą dalszego, bardziej dynamicznego rozwoju. Do korzyści wynikających z restytucji praw miejskich mieszkańcy zaliczyli: większy prestiż miejscowości, napływ nowych inwestorów i większe możliwości korzystania z funduszy unijnych. W opinii władz samorządowych i ankietowanych mieszkańców wśród innych profitów związanych z odzyskaniem praw miejskich znajdują się: uproszczone procedury odrolnienia gruntów, co daje możliwość szybszego inwestowania w budownictwo mieszkaniowe, infrastrukturę usługową i działalność gospodarczą, wzrost liczby mieszkańców oraz poprawa estetyki miasta i jakości infrastruktury drogowej i technicznej. Potwierdzają to wybrane wypowiedzi respondentów:

Dobrzyca R4 „większy prestiż, możliwość pozyskania środków pomocowych adresowanych do miast, bez utraty możliwości starania się o fundusze na rozwój obszarów wiejskich”;

Chocz R7 „zwiększenie prestiżu i znaczenia miejscowości”;

Jaraczewo R2 „perspektywa rozbudowy związana z odrobnieniem gruntów”;

Opatówek R14 „możliwość ubiegania się o subwencje z szerszego wachlarza, tj. dla wsi i dla małych miast”.

Badania ankietowe wykazały, że pozytywne opinie mieszkańców na temat przyszłości nowych miast dotyczą tylko wybranych aspektów (ryc. 5). Zdaniem respondentów już sam proces przygotowań do uzyskania praw miejskich przyczynił się wyraźnie do poprawy wizerunku miasta, co wiązało się z poprawą stanu zabudowy i infrastruktury miejskiej, zwłaszcza w centrum (procesy rewitalizacji). Ponad połowa respondentów (41 wskazań) twierdzi, że tendencja ta się utrzyma i za 10 lat nowe miasta będą wyróżniały się zadbaną architekturą. Relatywnie niewielka część respondentów twierdzi, że w przyszłości gospodarka miast rozwinie się (16 wskazań), co mogłoby przyciągnąć nowych mieszkańców (21 wskazań). Do innych problemów, które mogą wystąpić w perspektywie 10 lat zaliczono: starzenie się społeczeństwa i niedostateczną poprawę warunków życia.

Ryc. 5. Przyszłość nowych miast 2014–2017

Źródło: oprac. własne na podstawie wyników badań ankietowych.

1.7. Podsumowanie

Przeprowadzona analiza wykazała, że nowe miasta województwa wielkopolskiego charakteryzuje zróżnicowany potencjał społeczno-gospodarczy, jednak raczej przeciętny i niski o czym świadczą wartości wskaźnika syntetycznego Perkala. Nowe miasta odgrywają relatywnie niewielką rolę w procesach urbanizacji województwa. Znaczenie nowych miast jako ośrodków o funkcjach handlowych, edukacyjnych i ochrony zdrowia widoczne jest głównie na poziomie lokalnym. Podkreślić należy, że w województwie wielkopolskim występuje zbiór ponad 20 ośrodków, które w przeszłości posiadały prawa miejskie i mogą stanowić potencjalne nowe miasta. Ośrodki te współcześnie mają odpowiedni potencjał demograficzny i zachowany układ małomiasteczkowy (Szmytkie 2015). Jednym z takich miast, które zostało zdegradowane, a do dziś zachowało liczne cechy miejskie jest Bnin. Pomimo, że pod względem administracyjnym Bnin nie jest odrębnym podmiotem miejskim już prawie 60 lat (od 1961 r. stanowi część miasta Kórnik), to jego mieszkańcy nadal aktywnie walczą o przywrócenie mu praw miejskich, bowiem czują do niego większe przywiązanie i mają poczucie odrębności. Dowodem tego są wznawiane w latach: 2005, 2006 i 2012 starania o przywrócenie miastu tego statusu. Interesujące jest to, że nie chodzi tu już nawet o samodzielność samorządową (według lokalnych petycji binianie są gotowi zrzec się tego przywileju), lecz o samą restytucję historycznej nazwy Bnin, chociażby w trybie jednostki pomocniczej w gminie Kórnik (Lisowska, Szmytkie 2014).

Dotychczasowe tendencje wskazują, że proces umiastowienia Polski będzie trwał nadal. Z dniem 1 stycznia 2020 roku prawa miejskie uzyskały kolejne cztery miejscowości, posiadające w przeszłości prawa miejskie, w tym Piątek w województwie łódzkim, będący geometrycznym środkiem Polski. Obserwując zachodzące procesy wzrostu liczby miast można stwierdzić, że dla społeczności lokalnej zamieszkującej daną miejscowość mają one najczęściej wymiar ambi-cjonalny, na co wskazują m.in. dyfuzyjny charakter procesów umiastowienia oraz wyniki prowadzonych badań, które wskazują, że w opinii lokalnej społeczności uzyskanie praw miejskich zwiększa najczęściej tzw. prestiż miejscowości. W tej sytuacji można również zadać pytanie, czy wobec silnej tendencji do nadawania praw miejskich obserwowanej od lat 90. XX wieku słuszne jest zaniechanie od lat 70. XX wieku odbierania praw miejskim ośrodkom o słabo wykształconych cechach miejskich? Z pewnością procesy umiastowienia są raczej nieuniknione w otoczeniu dużych aglomeracji miejskich, gdzie zachodzą dynamiczne procesy suburbanizacji prowadzące do przeobrażeń morfostrukturalnych osiedli wiejskich, jednak w przypadku pozostałych ośrodków władzom samorządowym i społeczności lokalnej będzie niewątpliwie zależeć na utrzymaniu istniejącego *status quo*, a odgórne narzucanie decyzji o odebraniu praw miejskich współcześnie jest raczej mało prawdopodobne.

Literatura

- Borc H., Niedźwiecka-Filipiak I., Zaniewska H., 2009, *Transformacje. Miasto–wieś, wieś–miasto*, „Monografie”, 86, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław.
- Cloke P.J., 1979, *Key settlements in rural areas*, London.
- Czyż T., 2016, *Metoda wskaźnikowa w geografii społeczno-ekonomicznej*, „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna”, 34, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań: 9–19.
- Dąbkowski N., Zaniewska H., 2013, *Odnowa urbanistyczna reaktywowanych małych miast w województwie łódzkim*, „Problemy Rozwoju Miast”, 10(3), Kraków: 69–75.
- Drobek W., 1996, *Tryb formalny i praktyka nadawania praw miejskich w Polsce*, [w:] Czaja S. (red.), *Gospodarka, środowisko przyrodnicze, informacja*, Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Pokrzywna–Wrocław: 211–215.
- Drobek W., 1999, *Rola małych miast zdegradowanych w sieci osadniczej Śląska*, PIN Instytut Śląski w Opolu, Opole.
- Drobek W., 2002, *Polskie nowe miasta (1977–2001)*, [w:] Słodczyk J. (red.), *Przemiany bazy ekonomicznej i struktury funkcjonalnej miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole: 71–84.
- Graczyk R., 2014, *Wpływ odzyskania statusu miasta na rozwój miast wielkopolskich: Nekli i Obrzycka*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej. Architektura i Urbanistyka”, 31, Poznań: 11–18.
- Konecka-Szydłowska B., 2011, *Małe miasta nowo utworzone w procesie urbanizacji*, [w:] Bartosiewicz B., Marszał T. (red.), *Przemiany przestrzeni i potencjału małych miast w wybranych regionach Polski – z perspektywy 20 lat transformacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź: 9–25.
- Konecka-Szydłowska B., 2012, *Szanse i zagrożenia rozwoju nowo utworzonych małych miast*, [w:] Słodczyk J., Paradowska M. (red.), „Studia Miejskie”, 7, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole: 123–134.
- Konecka-Szydłowska B., 2015, *Spoleczno-gospodarcze uwarunkowania rozwoju miast restytuowanych*, [w:] Krzysztofik R., Dymitrow M. (red.), *Degraded and Restituted-Towns in Poland: Origins, Development, Problems/Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneza, rozwój, problemy*, University of Gothenburg, Gothenburg: 119–138.
- Konecka-Szydłowska B., Perdał R., 2017, *Rola nowych miast w lokalnym rozwoju społeczno-gospodarczym*, „Wiadomości Statystyczne”, 3(670): 28–48.
- Konecka-Szydłowska B., Trócsányi A., Pirisi G., 2018, *Urbanisation in a formalway? The different characteristics of the ‘newest towns’ in Poland and Hungary*, „Regional Statistics, Journal of the Hungarian Central Statistical Office”, 8(2), Budapest: 1–19.
- Kosecki A., Stawarz A. (red.), 2005, *Tożsamość społeczno-kulturowa współczesnego miasta w Polsce*, PTEM, Warszawa–Pułtusk.
- Kostrubiec B., 1965, *Klasyfikacja dynamiczna i wielo cechowa województw Polski*, „Biuletyn KPZK PAN”, 35, Warszawa: 28–49.
- Krzysztofik R., 2005, *Proces kształtowania się sieci miejskiej w Polsce w okresie od XIII do XX wieku*, „Czasopismo Geograficzne”, 76(4): 383–393.

- Krzysztofik R., 2006, *Nowe miasta w Polsce w latach 1980–2009. Geneza i mechanizmy rozwoju. Próba typologii*, Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk o Ziemi, Sosnowiec.
- Krzysztofik R., Dymitrow M. (red.), 2015, *Degraded and Restituted Towns in Poland: Origins, Development, Problems/Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneza, rozwój, problemy*, University of Gothenburg, Gothenburg.
- Likert R., 1932, *A Technique for the Measurement of Attitudes*, „Archives of Psychology”, 140, New York.
- Lisowska A., Szmytkie R., 2014, *Definicja miasta i kryteria miejskości w prawie polskim*, [w:] Kuć-Czajkowska K., Sidor M. (red.), *Miasta, aglomeracje, metropolie w nurcie globalnych przemian*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin: 17–31.
- Liszewski S., Maik W., 2000, *Osadnictwo. Wielka Encyklopedia Geografii Świata*, 19, Wydawnictwo Kurpisz, Poznań.
- Łoboda J., 1983, *Rozwój koncepcji i modeli przestrzennej dyfuzji innowacji*, „Acta Universitatis Wratislaviensis, Studia Geograficzne”, 37, Wrocław.
- Mruk J., 2018, *Uwarunkowania rozwoju społeczno-gospodarczego ośrodków restytuowanych w województwie wielkopolskim po 1989 r.*, Maszynopis pracy magisterskiej, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, Poznań.
- Nowak S., 2007, *Metodologia badań społecznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Pankau F., 1996, *Współczesne determinanty rozwoju miast polskich – ustrój samorządowy i jego funkcjonowanie*, [w:] Kochanowski M. (red.), *Nowe uwarunkowania rozwoju i kształtowania miast polskich*, Warszawa: 81–97.
- Perkal J., 1953, *O wskaźnikach antropologicznych*, „Przegląd Antropologiczny”, 19: 210–221.
- Przesmycka E., 2015, *Przeobrażenia przestrzenne i architektoniczne zdegradowanych i restytuowanych miast Lubelszczyzny*, [w:] Krzysztofik R., Dymitrow M. (red.), *Degraded and Restituted Towns in Poland: Origins, Development, Problems/Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneza, rozwój, problemy*, University of Gothenburg, Gothenburg: 209–247.
- Siemiński J.L., 1991, *Teraźniejszość i przeszłość małych miasteczek*, „Wiadomości Statystyczne”, 9: 26–29.
- Sokołowski D., 2014, *New Towns in Poland*, „Bulletin of Geography, Socio-Economic Series”, 23, Toruń: 149–160.
- Sokołowski D., 2015, *Zróżnicowanie funkcjonalne miast zdegradowanych i restytuowanych na tle miast i wsi podobnej wielkości w Polsce Wschodniej*, [w:] Krzysztofik R., Dymitrow M. (red.), *Degraded and Restituted Towns in Poland: Origins, Development, Problems/Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneza, rozwój, problemy*, University of Gothenburg, Gothenburg: 249–269.
- Szmytkie R., 2012, *Zmiana liczby miast w Polsce w okresie powojennym*, [w:] Ciok S., Dołzbłasz S. (red.), *Problemy współpracy transgranicznej i kształtowania ponadkrajowych powiązań gospodarczych*, „Rozprawy Naukowe IGiRR”, 28, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław: 155–171.
- Szmytkie R., 2014, *Metody analizy morfologii i fizjonomii jednostek osadniczych*, „Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego”, 35, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.

- Szmytkie R., 2015, *Miasta zdegradowane w Polsce jako potencjalne nowe miasta*, [w:] Krzysztofik R., Dymitrow M. (red.), *Degraded and Restituted Towns in Poland: Origins, Development, Problems/Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneza, rozwój, problemy*, University of Gothenburg, Gothenburg: 299–318.
- Szmytkie R., 2018, *Kryteria morfologiczne w procedurze administracyjnej nadawania statusu miasta*, „Wiadomości Statystyczne”, 63(12): 40–56.
- Szmytkie R., Krzysztofik R., 2011, *Idea miejskości w Polsce*, [w:] Namyślak B. (red.), *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych*, t. 2: *Zmiany funkcjonalno-przestrzenne miast i obszarów wiejskich*, „Rozprawy Naukowe IGiRR”, 20, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław: 25–38.
- Szmytkie R., Krzysztofik R., 2016, *Powstawanie miast w „strefach bezmiejskich”*, „Konwersatorium Wiedzy o Mieście”, 1(29), Łódź: 85–95.
- Szymańska D., 1988, *Nowe miasta w Polsce i ich struktura społeczno-ekonomiczna*, „Czasopismo Geograficzne”, 77(1–2): 69–82.
- Szymańska D., 1996, *Nowe miasta w systemach osadniczych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń.
- Szymańska D., 2007, *Urbanizacja na świecie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Taylor Z., 1992, *O stosowaniu badań ankietowych w geografii społeczno-ekonomicznej*, „Przegląd Geograficzny”, 64(3–4), Warszawa: 261–276.
- Webb J.W., 1964, *Ruch naturalny i migracyjny jako składnik przemian ludnościowych*, „Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej”, 1, IGiPZ: 134–138.
- Zaniewska H., 2013, *Rozwój miejskiej sieci osadniczej pod wpływem nadawania statusu miasta nowym jednostkom*, [w:] Gaczek W.M. (red.), *Dynamika, cele i polityka zintegrowanego rozwoju regionów. Aspekty teoretyczne i zarządzanie w przestrzeni*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań: 191–201.
- Zaniewska H., 2014, *Rozmieszczenie przestrzenne i cechy nowych małych miast z przełomu XX i XXI w.*, „Problemy Rozwoju Miast, Kwartalnik Naukowy Instytutu Rozwoju Miast w Krakowie”, 11(3): 75–83.
- Zaniewska H., 2016, *Uwarunkowania przestrzenne, funkcjonalne i społeczne decydujące o utworzeniu nowych miast w województwie mazowieckim na przełomie XX i XXI wieku*, „MAZOWSZE Studia Regionalne”, 19: 13–30.
- Zaniewska H., Borcz H., Filipiak-Niedźwiecka I., Barek R., Thiel M., 2013, *Małe miasta, które uzyskały prawa miejskie w latach 1989–2011*, Instytut Rozwoju Miast, Kraków.
- Zaniewska H., Thiel M., 2013, *Najnowsze małe miasta województwa mazowieckiego i ich tożsamość*, „Architektura i Urbanistyka. Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej”, 29: 83–96.

Historia artykułu

Data wpływu: 30 października 2019

Data akceptacji: 31 grudnia 2019

Leszek S. DĄBROWSKI • Stefania ŚRODA-MURAWSKA
 Paweł SMOLIŃSKI

WSPÓŁPRACA PARTNERSKA WYBRANYCH MAŁYCH MIAST W POLSCE

Dr Stefania Środa-Murawska – *Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu*
 Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej
 Katedra Studiów Miejskich i Rozwoju Regionalnego
 ul. Lwowska 1, 87-100 Toruń
 e-mail: steffi@umk.pl

2

Mgr Leszek S. Dąbrowski, Lic. Paweł Smoliński
 – *Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu*
 Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej
 ul. Lwowska 1, 87-100 Toruń
 e-mail: l.dabrowski@doktorant.umk.pl; 281642@stud.umk.pl

ZARYS TREŚCI: Idea miast partnerskich jest koncepcją rozwijaną od czasu zakończenia II wojny światowej. W jej ramach miasta realizują wspólne cele gospodarcze, społeczne czy kulturowe. Do tej pory współpraca partnerska między miastami opisywana była głównie w kontekście miast dużych i średnich. W niniejszym artykule wypełniono lukę w badaniach współpracy międzynarodowej miast małych. Celem opracowania jest określenie ilościowego i przestrzennego wymiaru partnerstw zawartych przez wybrane małe miasta (od 10 000 do 15 000 mieszkańców) w Polsce. Ponadto dokonano oceny znaczenia współpracy partnerskiej oraz zakresu oddziaływania idei miast partnerskich na funkcjonowanie i rozwój małego miasta na przykładzie Nowego Miasta Lubawskiego. Wykazano, że analizowane małe miasta różnicują się pod względem liczby zawartych umów partnerskich, a najczęstszymi partnerami są miasta z najbliższej przestrzeni geograficznej – Niemiec, Czech i Ukrainy. Analiza treści umów partnerskich wskazuje, że cele nawiązywanej współpracy świadczą o bardzo dużym znaczeniu partnerstw dla małych miast w Polsce.

SŁOWA KLUCZOWE: Miasta partnerskie, miasta siostrzane, małe miasta, współpraca partnerska, Polska.

TWINNING OF SELECTED SMALL TOWNS IN POLAND

ABSTRACT: The idea of sister cities has been developed since the end of World War II. Within its framework, cities pursue common economic, social or cultural goals. Until now, twinning between cities has been described mainly in the context of large and medium-sized cities. This article fills a gap in research on international cooperation between small towns. The aim of the study was to determine the quantitative and spatial dimension of partnerships concluded by selected small towns (from 10 000 to 15 000 inhabitants) in Poland. The next part of the work was carried out on the example of a small town – Nowe Miasto Lubawskie. The importance of partnership cooperation was evaluated. The impact of the idea of partner cities on the functioning and development of a small town was also assessed. It was shown that analysed small towns differ in terms of the number of partnership agreements signed. The most frequent partners are cities from the nearest geographical area – Germany, Czech Republic and Ukraine. The analysis of partnership agreements shows that the idea of sister cities is very important for small towns in Poland.

KEYWORDS: Twin towns, sister cities, small towns, twinning, Poland.

2.1. Wprowadzenie

Celem tworzenia związków miast partnerskich była chęć pojednania narodów poprzez bezpośrednie spotkania obywateli miast (Kalitta 2012; Meyer, Gardzińska 2014; Nijander-Dudzińska 2014). Pierwsze umowy podpisano już w 1947 roku. Pionierami nowej idei były miasta niemieckie, francuskie i brytyjskie (Furmankiewicz 2001a, 2004; Szewczyk 2007; Kalitta 2008; Nijander-Dudzińska 2014). W kolejnych latach rozwijano ideę poprzez m.in. uruchomienie amerykańskiego programu twinningowego „People-To-People” (Furmankiewicz 2004) czy powołanie Rady Gmin Europy (obecnie Rada Gmin i Regionów Europy), której jednym z celów jest promowanie i wspieranie współpracy miast partnerskich (Szewczyk 2007; Kalitta 2012; Nijander-Dudzińska 2014).

W literaturze przedmiotu brak jednego określenia na zawierane związki pomiędzy miastami. W literaturze anglojęzycznej najczęściej stosuje się termin *sister cities* (pol. miasta siostrzane) (Campbell 1987; Horton 1990; Zelinsky 1990, 1991; Dai 2008) lub *twin cities* (miasta bliźniacze) (Galaskiewicz 1997; Oakes i in. 2007; Jayne i in. 2013). Natomiast w polskich pracach naukowych, jak i w dokumentach samorządowych najczęstszym określeniem są miasta partnerskie (Stręk 2005; Kalitta 2012). Niemniej, mimo różnego nazewnictwa idea przyświecająca tym związkom jest ta sama – utrzymywanie kontaktów pomiędzy społecznościami z różnych regionów lub krajów (Furmankiewicz 2004; Szewczyk 2007; Kalitta 2008; Bielecka 2011). Współczesna współpraca miast obejmuje wspólne działania na polach wymiany: informacji, kultury, gospodarki, sportu i turystyki czy promocji (Zygierewicz 2004; Bielecka 2011; Meyer, Gardzińska 2014; Nijander-Dudzińska 2014).

Najczęściej opisywanymi przykładami współpracy partnerskiej są te nawiązywane przez miasta duże (Stręk 2005; Musiał 2012; Kalisiak-Mędelska 2013; Faliński 2019) lub średnie (Parszewski 2006; Kalitta 2008; Czapiewska 2011; Gabryšová, Ciechomski 2018). W literaturze przedmiotu stosunkowo mało natomiast jest opracowań dotyczących współpracy nawiązywanej przez miasta mniejsze. Niniejsze badanie w pewnym sensie stara się wypełnić tę lukę. Celem opracowania było określenie ilościowego i przestrzennego wymiaru partnerstw zawartych przez wybrane małe miasta w Polsce. Ponadto dokonano oceny znaczenia współpracy partnerskiej oraz zakresu oddziaływania idei miast partnerskich na funkcjonowanie i rozwój małego miasta na przykładzie Nowego Miasta Lubawskiego.

W badaniu ilościowym, z jednej strony na podstawie liczby nawiązanych partnerstw oraz czasu ich powstania, dokonano oceny aktywności na polu współpracy międzynarodowej wybranych małych miast w Polsce. Z drugiej natomiast, analiza położenia danego miasta partnerskiego pozwoliła na określenie zasięgu przestrzennego partnerstw każdego z analizowanych miast. Dodatkowo oszacowano zakres oddziaływania idei miast partnerskich na rozwój miasta poprzez analizę treści zawartych umów partnerskich.

W zakresie przestrzennym analizie poddano wszystkie miasta, tj. 105 miast, liczących od 10 000 do 15 000 mieszkańców na koniec roku 2017. Uwzględniono zatem podzbiór miast małych, za które w literaturze przedmiotu w Polsce (Kwiatk-Sołtys 2004; Konecka-Szydłowska 2014; Sitek, Zuzańska-Żyśko 2014; Bartosiewicz 2016; Heffner 2016; Środa-Murawska 2019) uznaje się miasta liczące poniżej 20 000 mieszkańców.

Dane statystyczne dotyczące liczby mieszkańców odnoszą się do sytuacji z roku 2017, natomiast badania jakościowe przeprowadzone zostały w roku 2018.

W ujęciu ilościowym wykorzystanymi metodami w pracy są *desk research* oraz analiza treści. W ramach pierwszej z nich pozyskano informację o zbiorze miast, które w 2017 roku liczyły od 10 000 do 15 000 mieszkańców. Dane te pozyskano z Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego.

Następnie, w celu identyfikacji liczby miast partnerskich, ich położenia geograficznego oraz daty zawarcia umów, wykorzystano dane zamieszczone na oficjalnych stronach internetowych urzędów miast (Biuletyn Informacji Publicznej lub główna strona samorządu miasta). Na podstawie zebranych danych, przy użyciu oprogramowania ArcGIS i QGIS, wykonano opracowania mapowe przedstawiające rozmieszczenie przestrzenne analizowanych miast oraz liczbę zawartych umów partnerskich według krajów Europy.

Ustalenia celów nawiązywanej współpracy dokonano w trakcie analizy treści umów partnerskich. W badaniu wzięto pod uwagę 110 umów (z zawartych 324), które były publicznie dostępne na oficjalnych stronach urzędów miast. Przy wykorzystaniu tzw. chmury słów zobrazowano częstość występowania danych określeń.

Z kolei w celu scharakteryzowania głównych czynników warunkujących ideę tworzenia partnerstw, jak i ich zakresu przedmiotowego i przestrzennego na przykładzie Nowego Miasta Lubawskiego przeprowadzono badanie jakościowe. Badanie obejmowało przeprowadzenie wywiadu częściowo ustrukturyzowanego z przedstawicielem Urzędu Miejskiego ds. współpracy międzynarodowej. Wywiad dotyczył omówienia uwarunkowań oraz zakresu kooperacji międzynarodowej z oficjalnymi miastami i regionami partnerskimi.

2.2. Idea miast partnerskich w Polsce

Współpraca miast w Europie posiada już ponad 70-letnią tradycję. Jednak odmienna sytuacja geopolityczna po 1945 roku wpłynęła na zróżnicowany rozwój kontaktów międzynarodowych w państwach Europy Zachodniej i Wschodniej. Polska znalazła się w tzw. bloku państw socjalistycznych pod protektorem Związku Radzieckiego (ZSRR). Położenie po wschodniej stronie żelaznej kurtyny miało wpływ na możliwości zawierania związków partnerskich przez polskie miasta. W ramach państw „zrzeszonych” w bloku wschodnim miasta zawierały umowy o partnerstwie, jednakże w większości były to współpracy narzucone odgórnie przez aparat polityczny i nie prowadziły one do realnej kooperacji (Furmankiewicz 2001a, 2004; Żelazo 2001; Kalitta 2008; Nijander-Dudzińska 2014).

Pierwsze kontrolowane współpracy pomiędzy miastami rozpoczęły się w połowie lat 50. XX wieku, kiedy duże miasta Polski nawiązywały kontakty z miastami bloku wschodniego z obszaru Czechosłowacji, Bułgarii i ZSRR (Furmankiewicz 2004). Kontrola związków miast partnerskich odbywała się za pomocą Urzędów Wojewódzkich, a same kontakty często sprowadzały się do spotkań członków partii komunistycznych (Koćwin 1993; Kaczmarek 2000; Furmankiewicz 2004).

Lata 70. XX wieku to okres „odwilży politycznej”, kiedy to umożliwiono miastom nawiązywanie kontaktów z gminami z państw kapitalistycznych Europy Zachodniej, np. Belgii, Francji czy byłej Republiki Federalnej Niemiec (Furmankiewicz 2004; Kalitta 2008). Jednakże podobnie jak w latach poprzednich, związki miast były ściśle kontrolowane (Nijander-Dudzińska 2014). Kolejna dekada to zamknięcie granic Polski na skutek wprowadzenia stanu wojennego w 1981 roku, który spowodował całkowity zanik kontaktów międzynarodowych w Polsce na poziomie samorządowym (Furmankiewicz 2001a, 2004).

Dopiero na przełomie lat 80. i 90. XX wieku wskutek transformacji systemowej w Europie Środkowej i Wschodniej, polskie miasta uzyskały niezależność w kreowaniu własnej polityki partnerskiej. Nastąpiła dynamizacja ruchu miast partnerskich w całej Europie, w tym w Polsce (Furmankiewicz 2001a; Szewczyk 2007; Nijander-Dudzińska 2014).

Upadek ZSRR spowodował rozpad większości związków miast bliźniaczych ze względu na brak autentycznych i trwałych więzi pomiędzy mieszkańcami

(Hałas, Porawski 2003). Pomimo tego nieliczne z nich przetrwały do dzisiaj, wzmocnione doświadczeniem sytuacji politycznej w Europie po roku 1989 (Kalitta 2008).

Polskim miastom za modelowy przykład nawiązywania i rozwijania współpracy miast partnerskich posłużyły doświadczenia miast Europy Zachodniej. Dlatego w latach 90. XX wieku zdecydowana większość partnerstw w Polsce została zawarta z miastami z tego regionu Europy (Stręk 2005). W tym okresie szczególne znaczenie dla współpracy miast bliźniaczych w Polsce miały samorządy niemieckie. Jak wskazuje Furmankiewicz (2001b, 2004), przewaga miast z Niemiec jako partnerów miast polskich spowodowana była:

- dostępnością dedykowanych środków finansowych z Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej (jeśli podpisana była umowa o współpracy pomiędzy miastami);
- dużą liczbą gmin niemieckich – potencjalnych partnerów miast polskich;
- bliskością geograficzną oraz powiązaniem gospodarczymi pomiędzy państwami;
- uwarunkowaniami historycznymi (chęć nawiązywania kontaktów przez gminy niemieckie z miastami należącymi do terytorium Niemiec przed II wojną światową).

Miasta Europy Zachodniej, w tym miasta niemieckie, miały istotny wpływ na kształtowanie demokracji lokalnych w krajach postsocjalistycznych (Brzozowska 1998), w tym w Polsce (Szewczyk 2007). Na początku XXI wieku przyjmowały rolę przewodnika wspierając swoje miasta partnerskie z obszaru Europy Wschodniej w pozyskiwaniu środków z funduszy przedakcesyjnych z Unii Europejskiej (Kalitta 2008).

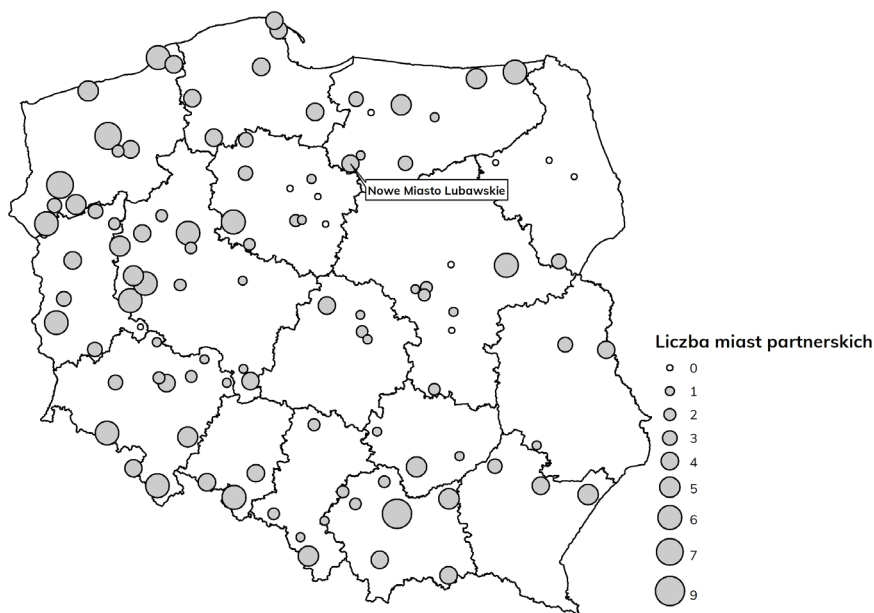
Wskazuje się, że przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej to polskie miasta były beneficjentem szeroko rozumianej pomocy materialnej i administracyjnej od swoich zachodnich bliźniaków, natomiast obecnie polskie samorządy stają się „mentorem” dla miast z Europy Wschodniej (w szczególności Ukrainy) oferując wsparcie na polu zarządzania w gminie, gospodarki komunalnej czy pomocy społecznej (Szewczyk 2007; Kalitta 2008).

Współcześnie zauważalne jest przejście z twinningu tradycyjnego, czyli oparte na współpracy w ramach kultury, sportu czy wymian zagranicznych, do twinningu nowoczesnego obejmującego rozwijanie współpracy gospodarczej, przygotowywanie projektów, pozyskiwanie wspólnych środków finansowych czy wymianę doświadczeń w zarządzaniu lokalnym (Hałas, Porawski 2003; Szewczyk 2007; Kalitta 2008; Piotrowska-Marczak 2010; Meyer, Gardzińska 2014).

Polskie miasta do lat 90. XX wieku nie miały możliwości niezależnego rozwoju idei miast partnerskich. Obecnie natomiast są one jednymi z najbardziej aktywnych miast w Europie pod względem liczby zawieranych związków partnerskich, tuż za samorządami miejskimi z Francji i Niemiec (Council of European Municipalities and Regions 2010).

2.3. Współpraca partnerska małych miast w Polsce

Rozpatrując problematykę współpracy partnerskiej małych miast w Polsce należy stwierdzić, że w 2017 roku każde miasto posiadało średnio trzy umowy partnerskie. Największy zbiór stanowiły miasta posiadające 4 miasta partnerskie (21) oraz dwa lub jedno (po 18). W zbiorze miast małych, największą liczbę miast partnerskich (9) posiadały Niepołomice (województwo małopolskie), natomiast żadnego porozumienia o współpracy nie posiadało 10 miast – były to miasta zlokalizowane w województwach kujawsko-pomorskim, warmińsko-mazurskim, mazowieckim, podlaskim i lubuskim (ryc. 1).

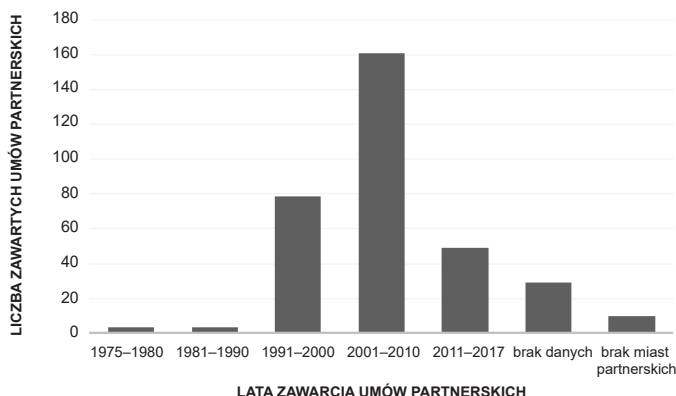

Ryc. 1. Miasta liczące od 10 000 do 15 000 mieszkańców w Polsce według liczby zawartych umów partnerskich (stan na 2017 r.)

Źródło: oprac. własne.

Jak wskazują uzyskane wyniki analizy ilościowej, najwyższą aktywnością wyrażoną liczbą nawiązanych partnerstw cechowały się małe miasta zlokalizowane w zachodniej Polsce oraz położone blisko południowo-zachodniej granicy państwa. Dla przykładu w województwie zachodniopomorskim samorzady miejskie średnio nawiązują 5 partnerstw, a 4 w wielkopolskim. Jednocześnie w Mazowieckiem są to średnio dwa partnerstwa na miasto, czy nawet jedno w Podlaskiem.

Biorąc natomiast pod uwagę czas zawarcia umów partnerskich należy wskazać, że ponad 160 (tj. 48% z ich ogółu) podpisanych zostało przez analizowane miasta w pierwszej dekadzie XXI wieku (ryc. 2).

Ryc. 2. Rozkład liczby zawartych umów partnerskich przez badane miasta według daty zawarcia umów (stan na 2017 r.)

Źródło: oprac. własne.

Nieznacznie niższą aktywność na polu współpracy odnotowano dla okresu 1991–2000 oraz 2011–2017. Z kolei najmniej dynamiczny okres rozwoju współpracy międzynarodowej to lata 1975–1990, kiedy zidentyfikowano jedynie kilka porozumień. Dla 29 miast nie znaleziono danych dotyczących daty podjęcia współpracy partnerskiej.

Małe miasta liczące od 10 000 do 15 000 mieszkańców swoje partnerstwa realizują przede wszystkim na kontynencie europejskim. Spośród 324 zidentyfikowanych podpisanych umów o współpracy aż 318, tj. nieco ponad 98% z nich realizuje partnerstwa z krajami europejskimi. Pozostałe 6 dotyczy obszaru Azji, w tym miast z Izraela, Chin i Gruzji. W Europie najczęstszym „współpracownikiem” badanych miast są przede wszystkim Niemcy (91 umów) (ryc. 3).

Wysoka liczba umów dotyczy również terenu samej Polski oraz najbliższej przestrzeni geograficznej kraju, tj. Ukrainy i Czech. Najmniej porozumień zawartych zostało z miastami z krajów śródziemnomorskich (z wyłączeniem Francji i Włoch), Wysp Brytyjskich oraz Białorusi, Łotwy i Estonii.

Analizując zapisy umów partnerskich należy stwierdzić, że w przypadku badanych miast najważniejszą dziedziną współpracy wyłaniającą się z podpisywanych umów jest zdecydowanie „rozwój gospodarczy” (ryc. 4).

Równie często pojawiającymi się zagadnieniami są „sport” i „kultura”. Z tymi hasłami związane są także przytaczane wymiany rozumiane jako:

- 1) wyjazdy mieszkańców lub młodzieży do miast siostrzanych;
- 2) wymiany doświadczeń, np. w zakresie zarządzania gminą;
- 3) wymiany kulturalne obejmujące prezentacje kultury kraju lub regionu (np. w formie tanecznej, muzycznej, kulinarnej);
- 4) wymiany sportowe dotyczące realizacji wspólnych imprez sportowych i rywalizacji.

Ryc. 3. Liczba zawartych umów partnerskich przez badane miasta według krajów Europy (stan na 2017 r.)

Źródło: oprac. własne.

Ryc. 4. Chmura słów ilustrująca częstość występowania dziedzin współpracy w umowach partnerskich badanych miast (stan na 2017 r.)

Źródło: oprac. własne.

Ważnym ogniwem współpracy badanych miast jest również turystyka, edukacja oraz realizacja wspólnych projektów. Nieco rzadziej przytaczanymi płaszczyznami współpracy jest działalność na rzecz ochrony środowiska czy ochrony zdrowia. Najrzadziej pojawiającymi się hasłami są pola współpracy pojmowane jako tradycyjne sektory gospodarki, tj. rolnictwo i przemysł.

Współpraca partnerska Nowego Miasta Lubawskiego

Zróżnicowana terytorialnie liczba partnerstw, czas nawiązania współpracy czy jej dominujący zakres warunkowane są przez wiele czynników. W celu identyfikacji potencjalnych zmiennych wpływających na tego typu współpracę wytypowano do badania miasto z obszaru województwa warmińsko-mazurskiego – Nowe Miasto Lubawskie. Wybór miasta do pogłębionej analizy wynikał z faktu, że to małe miasto prowadzi od wielu lat bardzo intensywną współpracę międzynarodową.

Nowe Miasto Lubawskie jest reprezentantem małych miast, które możliwość pozyskiwania własnych partnerstw uzyskały po transformacji gospodarczej. Wcześniej nielicznymi miastami partnerskimi mogły pochwalić się jedynie miasta największe (Furmankiewicz 2004).

Omawiane miasto położone jest w południowo-zachodniej części województwa warmińsko-mazurskiego (ryc. 1), stanowi siedzibę powiatu nowomiejskiego. W 2017 roku gminę zamieszkiwało 10 097 osób.

Nowe Miasto Lubawskie obecnie ma zawarte cztery umowy partnerskie (ryc. 5). Najwcześniej zawarto umowę z gminą Hude w Niemczech w 2003 roku. Trzy lata później miasto zawarło porozumienie z Rejonem Solecznickim na Litwie, a w drugiej dekadzie XXI wieku z miastem Biełogorsk na Krymie (2013) i Okręgiem Gurjewskim z Obwodu Kaliningradzkiego (2016). Poza tym Nowe Miasto Lubawskie współpracuje z partnerami gminy Hude (Kröpelin w Niemczech, Fiume Veneto we Włoszech, Arnage we Francji) oraz gminy Fiume Veneto (Albeck w Austrii, Castelsarrasin we Francji) tworząc swoistą sieć nieoficjalnej kooperacji. Nowe Miasto Lubawskie należy również do Sieci Miast Cittaslow. Jednak najważniejsza współpraca dotyczy miast i regionów połączonych oficjalnymi umowami partnerskimi.

Jak wskazuje reprezentant Urzędu Miejskiego Nowego Miasta Lubawskiego wiele instytucji miejskich zaangażowanych jest we współpracę z miastami i regionami partnerskimi:

Szkoły podstawowe współpracują przede wszystkim w ramach wymian młodzieży szkolnej, przedszkola miejskie adaptują dobre praktyki w zakresie opieki przedszkolnej, Miejskie Centrum Kultury organizuje wspólne międzynarodowe warsztaty, a Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji międzynarodowe turnieje piłki nożnej.

Ryc. 5. Mapa partnerów międzynarodowych Nowego Miasta Lubawskiego

Źródło: oprac. własne.

Przede wszystkim jednak sam Urząd Miejski włącza się w kooperację:

Jako urząd czerpiemy dobre praktyki od naszych zagranicznych partnerów w zakresie rozwiązywania problemów społecznych, rozwiązań organizacyjnych czy zarządzania kryzysowego.

Nowe Miasto Lubawskie może pochwalić się zrealizowaniem wielu projektów, w szczególności we współpracy ze swoim niemieckim partnerem – gminą Hude:

W trakcie kilkunastoletniej współpracy z naszymi partnerami zrealizowaliśmy kilka dużych projektów. W kooperacji z gminą Hude przeprowadziliśmy projekt pod nazwą „Opracowanie koncepcji przeciwpowodziowej w dolinie rzeki Drwęcy” finansowany z Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego RFN. Poza tym pozyskujemy wspólne pieniądze z Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży na coroczne wymiany młodzieży szkolnej oraz z Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej na wydarzenia związane z jubileuszem partnerstwa Hude i Nowego Miasta Lubawskiego.

Wraz z gminą Hude, Rejonem Solecznickim oraz gminą Fiume Veneto i Arnage, Nowe Miasto Lubawskie z sukcesem aplikowało o środki z programu Unii Europejskiej „Europa dla obywateli”, co zaowocowało realizacją projektu „Dokąd zmierzasz, Europo?” w latach 2016–2018. Projekt dotyczył poszukiwania rozwiązań na tematy związane z integracją europejską, kryzysem migracyjnym,

Fot. 1. Kierunkowskaz miast i regionów współpracujących z Nowym Miastem Lubawskim zlokalizowany na terenie Szkoły Podstawowej nr 3 im. Filomatów Nowomiejskich

Źródło: autorzy.

mechanizmami rozwiązywania sytuacji kryzysowych czy budowania dialogu międzykulturowego w Unii Europejskiej.

Oprócz projektów finansowanych ze środków zewnętrznych, Nowe Miasto Lubawskie przeznacza corocznie środki z budżetu samorządu na organizację lub uczestniczenie w wielu wydarzeniach, które spajają więzi pomiędzy miastami i regionami partnerskimi:

W naszym mieście organizujemy Dni Nowego Miasta Lubawskiego, na które zapraszamy naszych partnerów z zagranicy. Z drugiej strony mieszkańcy miasta biorą udział w Dożynkach w Rejonie Solecznickim, w Dniach Gurjewska. Ponadto przedsiębiorcy i przedstawiciele urzędu biorą udział w targach LandTageNord w gminie Hude.

Reprezentant Urzędu Miejskiego szacuje, że w latach 2003–2017 w wymianach zagranicznych z Nowego Miasta Lubawskiego do gmin i regionów partnerskich, brało udział około 1000 osób, natomiast w kierunku odwrotnym – około 400 osób.

Niewątpliwie ważnym zagadnieniem związanym ze współpracą partnerską jest zaangażowanie mieszkańców oraz wpływ kooperacji na ich funkcjonowanie:

Największą aktywnością w tym zakresie cechują się rodziny, które goszczą w swoich mieszkaniach rówieśników dzieci biorących udział w wymianie szkolnej. Zauważalny jest również pozytywny wpływ współpracy zagranicznej Nowego Miasta Lubawskiego na postawy społeczne mieszkańców wobec odmiennych kultur i narodowości. Obywatele chętnie włączają się w działalność charytatywną, np. na rzecz mieszkańców Biełogorska w trudnej sytuacji materialnej.

W trakcie wywiadu reprezentant miasta wskazał również na mniej pozytywne cechy współpracy:

Oczekiwania mieszkańców w zakresie współdziałania z miastami i regionami partnerskimi nie mogą być w pełni zaspokojone z uwagi na ograniczone środki finansowe w budżecie miasta na ten cel oraz coraz to większe trudności w pozyskiwaniu dofinansowania z programów i instytucji wspierających współpracę samorządów.

2.4. Podsumowanie

Pod koniec 2017 roku aż 95 na 105 miast liczących od 10 000 do 15 000 mieszkańców posiadało przynajmniej jedno miasto partnerskie. Średnio każde miasto podpisało trzy umowy partnerskie. Oznacza to, że przynajmniej w sensie teoretycznym prawie każde z analizowanych miast posiada bezpośrednią możliwość tworzenia sieci współpracy w wymiarze międzynarodowym, co zgodnie z ideą miast partnerskich prowadzi do poprawy funkcjonowania instytucji samorządowych oraz podniesienia jakości życia mieszkańców (Bielecka 2011; Meyer, Gardzińska 2014).

Istotną cechą warunkującą tworzenie partnerstw w kontekście analizowanych miast jest z pewnością położenie geograficzne. Zauważalna jest bowiem wysoka liczba kontaktów nawiązywanych z państwami z najbliższej przestrzeni geograficznej. Za J. Szewczyk (2007) tłumaczyć to należy relatywnie niskimi kosztami współpracy oraz wspólną tradycją kulturową.

Największa liczba umów została zawarta w latach 2001–2010, kiedy to Polska rozpoczęła proces integracji europejskiej, a następnie poprzez akcesję do Unii Europejskiej zacieśniła więzy z państwami członkowskimi. Kilka umów o zagranicznej współpracy między miastami zostało zawartych w dniu 1 maja 2004 r., czyli w dniu przystąpienia Polski do struktur unijnych. Polityka krajowa oraz sytuacja geopolityczna mają niezwykle istotny wpływ na aktywność samorządów na polu pozyskiwania miast partnerskich oraz utrzymywania z nimi kontaktów. Jednak, jak pokazują przykłady (por. Kalitta 2008), więzi pomiędzy lokalnymi społecznościami mogą być silniejsze niż podziały ponadnarodowe. Wydaje się również, że kontakty na poziomie lokalnym mogą stanowić przyczynę do zmiany polityki na poziomie narodowym.

Dominującym celem współpracy zawieranych umów dla lokalnych samorządów małych miast w Polsce jest rozwój gospodarczy. Równie ważna dla samorządów analizowanych małych miast jest wymiana mieszkańców (w tym wymiana młodzieży, wymiana kulturalna, wymiana sportowa). Jako dziedziny współpracy w umowach pojawia się również zakładany rozwój w sferze: edukacji, ochrony środowiska, promocji miast czy turystyki. Wskazują na to również wyniki badań

P. Trzepak i in. (2015), które identyfikują główne obszary współpracy miast małych jako: kulturę, kontakty gospodarcze i wymianę mieszkańców. Można wnioskować, że nawet najmniejsze miasta w Polsce koncentrują swoją politykę międzynarodową na kapitale społecznym i nowoczesnym rozwoju, rezygnując ze współpracy opartej na przemyśle oraz rolnictwie. Przykładem jest właśnie Nowe Miasto Lubawskie, które doskonale rozumie potrzebę wspierania rozwoju mieszkańców – dlatego co roku kilkadziesiąt osób korzysta z okazji wyjazdu zagranicznego do miast partnerskich, co procentuje w postaci chociażby zmian postaw społecznych w stosunku do odmiennych kultur i narodowości.

Potwierdza się również geopolityczna zależność dotycząca pomocy materialnej i administracyjnej (por. Szewczyk 2007; Kalitta 2008). Początkowo to Nowe Miasto Lubawskie było beneficjentem „zachodniej” pomocy od niemieckiej gminy Hude (np. projekt dotyczący koncepcji przeciwpowodziowej rzeki Drwęcy), natomiast obecnie samo oferuje pomoc dla położonego w trudnej sytuacji geopolitycznej Biełogorska na Krymie.

Pomimo często napotykanych problemów w zakresie pozyskiwania środków zewnętrznych, miasta coraz częściej wykorzystują dla swojego rozwoju możliwości związane z tzw. projektyfikacją (Środa-Murawska i in. 2019), co również dotyczy miast małych. W Nowym Mieście Lubawskim zrealizowano szereg projektów w ramach współpracy partnerskiej, a ich efekty wykorzystywane są w celu usprawnienia funkcjonowania miasta czy zaspokojenia potrzeb mieszkańców.

Reasumując, małe miasta różnicują się w kontekście wielkości sieci współpracy mierzonej liczbą posiadanych miast partnerskich, jak również zróżnicowana jest skala przestrzenna tych powiązań. Liczba istniejących partnerstw oraz dominujące cele nawiązywanej współpracy ustalone na podstawie analizy treści umów partnerskich wskazują na bardzo duże znaczenie partnerstw dla małych miast w Polsce.

Literatura

- Bartosiewicz B., 2016, *Polityka rozwoju lokalnego w kurczących się małych miastach*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 418: 22–31.
- Bielecka M.J., 2011, *Partnerstwo terytorialne dla rozwoju regionalnego i lokalnego*, „Barometr Regionalny”, 26(4): 45–52.
- Brzozowska A. (red.), 1998, *Związki bliźniacze – współpraca międzynarodowa samorządów lokalnych*, Związek Miast Polskich, Poznań.
- Campbell E.S., 1987, *The ideals and origins of the Franco-German, sister cities movement, 1945–70*, „History of European Ideas”, 8(1): 77–95.
- Council of European Municipalities and Regions, 2010, *Table showing the number of twinnings in the wider Europe in 2010*, <http://www.twinning.org/uploads/assets/news/Number%20of%20twinning%20in%20Europe%20in%202010.pdf>

- Czapiewska G., 2011, *Współpraca partnerska miast jako instrument rozwoju samorządności lokalnej (na przykładzie miasta Słupsk)*, „Studia i Materiały. Miscellanea Oeconomicae”, 1: 41–52.
- Dai L., 2008, *Reducing CAGE Distances through International Sister Cities: A Relational View of Strategic Alliances*, „Competition Forum”, 6(1): 168–181.
- Faliński S., 2019, *Współpraca międzynarodowa miasta na prawach powiatu. Przykład Płocka*, „Studia z Polityki Publicznej”, 3, Szkoła Główna Handlowa: 109–125.
- Furmankiewicz M., 2001a, *Związki partnerskie sudeckich miast*, Pielgrzymy. Informator krajoznawczy poświęcony Sudetom: 132–139.
- Furmankiewicz M., 2001b, *The international partnership relations of Polish municipalities – an example of Lower Silesia*, [w:] Koter M., Heffner H. (red.), *Changing role of border areas and regional policies*, Instytut Śląski, Łódź–Opole: 105–114.
- Furmankiewicz M., 2004, *Międzynarodowe związki partnerskie gmin Dolnego Śląska*, „Studia nad Rozwojem Dolnego Śląska”, 24(3): 30–43.
- Gabryšová M., Ciechomski W., 2018, *Współpraca międzynarodowa i rozwój euroregionu na przykładzie przygranicznych miast Cieszyn i Czeski Cieszyn*, „Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie”, 129, Politechnika Śląska: 89–103.
- Galaskiewicz J., 1997, *An Urban Grants Economy Revisited: Corporate Charitable Contributions in the Twin Cities, 1979–81, 1987–89*, „Administrative Science Quarterly”, 42(3): 445–471.
- Hałas K., Porawski A., 2003, *Miasta i Gminy Bliźniacze*, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Warszawa.
- Heffner K., 2016, *Obszary wiejskie i małe miasta: czy lokalne centra są potrzebne współczesnej wsi?*, „Studia Ekonomiczne”, 279, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach: 11–24.
- Horton D.S., 1990, *Voluntary inter-cultural exchange and understanding groups: The roots of success in US sister city programs*, „International Journal of Comparative Sociology”, 31(3–4): 177–192.
- Jayne M., Hubbard P., Bell D., 2013, *Twin Cities: Territorial and Relational Geographies of ‘Worldly’ Manchester*, „Urban Studies”, 50(2): 239–254.
- Kaczmarek M., 2000, *PRL-owska wizja partnerstwa bez partnerów*, Cz. I: *Z dziejów współpracy partnerskiej Wrocławia z Wiesbaden w latach Polski Ludowej*, „Rocznik Wrocławski”, 6: 107–142.
- Kalisiak-Mędelaska M., 2013, *Idea miast partnerskich. Przykład Łodzi*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 296: 113–128.
- Kalitta E., 2008, *Rola miast partnerskich w budowaniu przyjaźni między narodami. Przykład Chojnic*, „Samorząd Terytorialny”, 12: 25–36.
- Kalitta E., 2012, *Związki partnerskie jako forma współpracy jednostek samorządu terytorialnego w świetle prawa krajowego, unijnego i międzynarodowego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 4: 37–50.
- Koćwin L., 1993, *Polityczne determinanty polsko-wschodniemieckich stosunków przygranicznych 1949–1990*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Konecka-Szydłowska B., 2014, *Socio-economic situation of small towns of the Poznań agglomeration*, [w:] Kwiatek-Sołtys A., Mainet H., Widermann K., Edouard J.C. (red.),

- Small and medium towns' attractiveness at the beginning of the 21st century*, Ceramac, Clermont-Ferrand: 133–146.
- Kwiatek-Sołtys A., 2004, *Małe miasta województwa małopolskiego w okresie transformacji systemowej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, Kraków.
- Meyer M., Gardzińska A., 2014, *Znaczenie współpracy podmiotów samorządowych w procesie kreowania transgranicznego produktu turystycznego (na przykładzie województwa zachodniopomorskiego i Meklemburgii – Pomorza Przedniego)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Turystyki”, 27(3): 209–225.
- Musiał W.J., 2012, *Bilateralna współpraca gmin na przykładzie Białegostoku i Grodna*, „Białostockie Studia Prawnicze”, 12: 219–229.
- Nijander-Dudzińska A., 2014, *Kultura polityczna elit w miastach partnerskich pogranicza Polski, Słowacji, Węgier i Ukrainy. Koncepcja badań*, „Politeja”, 27(1): 327–346.
- Oakes J.M., Forsyth A., Schmitz K.H., 2007, *The effects of neighborhood density and street connectivity on walking behavior: the Twin Cities walking study*, „Epidemiologic Perspectives & Innovations”, 4: 16.
- Parszewski K.K., 2006, *Współdziałanie z regionami innych państw samorządu terytorialnego na przykładzie miasta Ostrołęki*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego”, 20: 35–50.
- Piotrowska-Marczak K., 2010, *Uwarunkowania współpracy międzynarodowej jednostek samorządu terytorialnego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług”, 61: 299–307.
- Sitek S., Zuzanska-Żyśko E., 2014, *Small Towns in Metropolitan Silesia Region in the Context of Commuting to Work*, [w:] Kwiatek-Sołtys A., Mainet H., Widermann K., Edouard J.C. (red.), *Small and medium towns' attractiveness at the beginning of the 21st century*, Ceramac, Clermont-Ferrand: 269–286.
- Stręk Ł., 2005, *Wrocław i Lwów jako Miasta Partnerskie*, „Zeszyty Naukowe Koła Wschodnioeuropejskiego Stosunków Międzynarodowych”, 4: 53–60.
- Szewczyk J., 2007, *Zagraniczne związki partnerskie polskich samorządów miast, powiatów i województw*, „Prace Geograficzne”, 117: 259–273.
- Środa-Murawska S., 2019, *Rozwój oparty na sektorze kultury. Doświadczenia średnich miast w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń.
- Środa-Murawska S., Grzelak-Kostulska E., Dąbrowski L.S., 2019, *The phenomenon of trend in project-making: Contemporary perspectives*, [w:] Dymitrow M., Ingelhart K. (red.), *Anatomy of a 21st century sustainability project: The untold stories*, Mistra Urban Futures, Chalmers University of Technology, Gothenburg: 63–70.
- Trzepacz P., Płaziak M., Więclaw-Michniewska J., 2015, *Geografia współpracy międzynarodowej polskich miast*, [w:] Trzepacz P., Więclaw-Michniewska J., Brzosko-Sermak A., Kołós A. (red.), *Miasto w badaniach geografów*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków: 375–389.
- Zelinsky W., 1990, *Sister city alliances*, „American Demographics”, 12: 42–45.
- Zelinsky W., 1991, *The Twinning of the World: Sister Cities in Geographic and Historical Perspective*, „Annals of the Association of American Geographers”, 81(1): 1–31.

Zygierewicz A., 2004, *Programy pomocowe UE na rzecz współpracy miast*, Informacja Biura Studiów i Ekspertyz, 1072.

Żelazo A., 2001, *Samorząd gminny w stosunkach międzynarodowych. Pierwsze przybliżenie*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny”, 2: 21–60.

Historia artykułu

Data wpływu: 30 października 2019

Data akceptacji: 31 grudnia 2019

Paweł SMOLIŃSKI • Stefania ŚRODA-MURAWSKA
Elżbieta GRZELAK-KOSTULSKA

UCZESTNICTWO W KULTURZE W MAŁYM MIEŚCIE. PERSPEKTYWA POKOLENIA Z

Lic. Paweł Smoliński – *Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu*
Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej
ul. Lwowska 1, 87-100 Toruń
e-mail: 281642@stud.umk.pl

3

Dr Stefania Środa-Murawska, Dr hab. Elżbieta Grzelak-Kostulska, prof. UMK
– *Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu*
Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej
Katedra Studiów Miejskich i Rozwoju Regionalnego
ul. Lwowska 1, 87-100 Toruń
e-mail: steffi@umk.pl; grzelak@umk.pl

ZARYS TREŚCI: We współczesnym świecie sektor kultury może być wykorzystany jako panaceum na problemy związane z rozwojem miast i jako stymulator rozwoju społeczno-gospodarczego miasta (*culture-led development*). Obecność kultury uatrakcyjnia zdegradowane obszary, ponadto jest czynnikiem przyciągającym wysoko wykwalifikowany kapitał społeczny. Kultura jest instrumentem, który pozwala na regenerację miejskich terenów przemysłowych, a także narzędziem, które doskonale sprawdza się w działaniach rewitalizacyjnych obszarów miejskich. Nie da się jednak wykorzystać jej potencjału, jeżeli odgrywa w życiu społeczności tylko marginalną rolę. Dlatego też celem badania było rozpoznanie zakresu uczestnictwa przedstawicieli pokolenia Z w działaniach związanych z sektorem kultury. Owe uczestnictwo rozumiane było jako m.in. korzystanie z instytucji kultury zlokalizowanych na terenie Nowego Miasta Lubawskiego, niewielkiego ośrodka powiatowego zlokalizowanego w województwie warmińsko-mazurskim. Z tego względu analizie poddano także opinie respondentów dotyczące funkcjonowania miejskich placówek kultury.

Zgodnie ze wstępnymi założeniami wśród ankietowanych dominuje głównie bierne uczestnictwo w kulturze. Do najczęstszych aktywności respondentów, identyfikowanych z sektorem kultury, należą przede wszystkim codzienne słuchanie muzyki, oglądanie telewizji czy też czytanie książek. Sporadycznie badani korzystają z oferty teatru czy kina, w tym celu udają się do większych miast. Specyficzny model partycypacji w kulturze spowodowany jest utrudnioną dostępnością oraz nieadekwatnym dopasowaniem oferty sektora kultury do potrzeb mieszkańców małego miasta. Badane pokolenie Z radzi sobie z tym problemem dzięki umiejętnościom technologicznym, pozwalającym na eliminowanie wskazanych ograniczeń.

SŁOWA KLUCZOWE: Sektor kultury, pokolenie Z, partycypacja społeczna.

PARTICIPATION IN CULTURE IN A SMALL CITY. GENERATION Z PERSPECTIVE

ABSTRACT: In contemporary world cultural sector is a panacea for cities development problems, it can also be a socio-economic city's development stimulator (culture-led development).

The presence of culture makes degraded areas more attractive, and it is also a factor that attracts highly qualified social capital. Culture is an instrument that allows revitalization of post-industrial urban areas, as well as a tool that works well in urban regeneration activities. However, its potential cannot be used if it plays only a marginal role in the life of the community. Therefore, the aim of the study was to recognize the extent of participation of representatives of generation Z in activities related to the cultural sector. That activity was understood as usage of cultural institutions located in the city or participation in the activities of cultural organizations operating in Nowe Miasto Lubawskie, a small powiat town located in the Warmian-Masurian Voivodeship. For this reason also respondent opinions of municipal cultural institutions functioning were analysed.

According to the initial assumptions, among the respondents dominate mainly passive participation in culture. The most common activity identified with cultural sector including above: daily listening to music, watching TV or reading books. Occasionally, the respondents use the offer of the theatre or cinema, due to that they go to larger cities. Specific model of participation in culture is caused by difficult accessibility and inadequate adjustment of the cultural sector's offer to the small town inhabitants' needs. Tested Generation Z deal with that problem within technological skills, which allows them to eliminate those limits.

KEYWORDS: Cultural sector, Generation Z, social participation.

3.1. Wprowadzenie

Sektor kultury, będąc jednym z czynników stymulujących rozwój społeczno-gospodarczy, pozwala na budowanie oraz wzmacnianie kapitału społecznego. Instytucje kultury ulokowane w przestrzeni miasta stanowią miejsce spotkań lokalnych społeczności, integrując je, są też miejscem budowania tożsamości lokalnej, generują współpracę z organizacjami pozarządowymi (Środa-Murawska 2013, 2019). Mieszkańcy miasta, poprzez udział w wydarzeniach kulturalnych, korzystanie z oferty instytucji kultury oraz zaangażowanie w inicjatywy obywatelskie

przyczyniają się do wzmocnienia kapitału społecznego miasta. Fundamentalne znaczenie ma postawa samych mieszkańców rozumiana jako partycypacja społeczna w sektorze kultury (Kirby i in. 2003). Dostępność tzw. kapitału kulturowego (Robbins 2005; Broszkiewicz 2010; Lis i in. 2014) wpływa korzystnie na postawy oraz zachowania lokalnej społeczności. W przypadku małych miast często diagnozuje się niski poziom kapitału społecznego, co jest wynikiem szeregu negatywnych procesów społeczno-gospodarczych (Będzik 2008, 2010; Janoś-Kresło 2008; Kotarski 2013). Partycypacja społeczna w powiązaniu z sektorem kultury może być jedną ze ścieżek na odwracanie negatywnych zjawisk w przestrzeni miast małych.

W tym kontekście celem badania było rozpoznanie zakresu oraz sposobu uczestnictwa młodzieży licealnej w kulturze, reprezentującej pokolenie Z. Wspomniane uczestnictwo rozumiane jest m.in. jako korzystanie z instytucji kultury zlokalizowanych na terenie miasta czy też partycypację w działalności organizacji kulturalnych działających w Nowym Mieście Lubawskim. Choć szerszy kontekst analizy obejmuje także uczestnictwo w formach kultury pozainstytucjonalnej, szczególną uwagę skupiono na jej sferze instytucjonalnej. Opinie badanych na temat działalności lokalnych placówek, czy stymulowania młodzieży do współtworzenia kultury, a tym samym najbardziej pożądanego czynnego w niej uczestnictwa, pozwoliły ustalić, w jakim stopniu ich oferta odpowiada zapotrzebowaniu. Uzyskane wyniki, obok waloru poznawczego, nabierają znaczenia dla władz lokalnych, wskazując kierunek podejmowanych w tym obszarze działań.

Zakres czasowy analizy obejmuje pierwszą połowę roku 2018. W okresie od stycznia do czerwca poddano badaniom ankietowym młodzież szkół średnich na terenie Nowego Miasta Lubawskiego.

3.2. Sektor kultury a partycypacja społeczna

Oblicze kultury zmienia się pod wpływem wielu procesów zarówno globalnych, jak i lokalnych. Przykładem tego typu procesów może być pojawienie się nowych mediów i technologii informatycznych. W bardzo szybkim tempie uległ przekształceniu krajobraz kulturowy, czego wyrazem są zmiany w przestrzeniach miast, wsi, a nawet całych regionów (Duxbury i in. 2011; Namyślak 2013; Klasik 2014; Obłąkowska-Kubiak 2014). Jednak aspektem, który dotykają największe przeobrażenia jest system wartości, postawy oraz styl życia ludności (Sanetra-Szeliga 2013). W wyniku diametralnych zmian ukształtował się zupełnie nowy model partycypacji społecznej w kulturze, a ponadto wykształcił się nowy typ odbiorcy-uczestnika kultury (Jedlewska 2009).

Użyty w opracowaniu termin „partycypacja” określa nie tylko sam proces uczestnictwa, ale i kreowanie poprzez uczestnictwo. Partycypacja społeczna¹ w sektorze

¹ Partycypacja społeczna może dotyczyć wielu sektorów współczesnego życia miejskiego. Zaczynając od działań związanych z planowaniem przestrzennym, poprzez partycypację mieszkańców w planowaniu oraz wydatkowaniu budżetu obywatelskiego, aż po

kultury może być zatem rozpatrywana w dwojaki sposób, przede wszystkim jako bierny odbiór wytworzonych dóbr, ale także jako zyskujący na popularności model aktywnego uczestnictwa poprzez kreowanie zasobów kultury oraz realny wpływ na kształt sektora kultury w miejscu zamieszkania odbiorcy (Przybyszewska 1982; Morrone 2006). Sam proces pogłębionej partycypacji jest niezwykle ważny dla budowy kapitału społecznego danego obszaru (Fagence 2014; Środa-Murawska i in. 2018). Poprzez tak rozumianą partycypację, czyli inaczej aktywny wpływ, wytwarzane są działania wzmacniające potencjał społeczeństwa (Levasseur i in. 2010), który z kolei jest istotny nie tylko dla sektora kultury. Wieloaspektowy ogół działań wpływa na tworzenie społeczeństwa odpowiedzialnego i aktywnego.

Partycypacja w kulturze to przede wszystkim proces, w którym następują powiązania społeczności z obiektami materialnymi (stąd tak ważna wiedza dotycząca oceny placówek kultury). W jego trakcie dochodzi do nabywania nowych kompetencji społecznych, kulturowych, wiedzy, a także wypierania tych już niepotrzebnych. Efektem jest zmiana sposobu uporządkowania elementów składających się na daną zbiorowość, a więc jej kultura (Krajewski 2013).

Być może warto rozważać partycypację w kulturze wieloetapowo. W największym uproszczeniu proces rozpoczyna partycypacja utożsamiana z uczestnictwem w kulturze na zasadzie jej odbioru, w formie czytania książek, oglądania telewizji, czy słuchania muzyki. Wśród sposobów korzystania z zasobów kultury wysokiej wyróżnia się uczestnictwo w seansach filmowych, spektaklach teatralnych, wernisażach oraz wystawach dzieł sztuki. Nabycie nawyku obcowania z kulturą na opisanych zasadach otwiera pole dla drugiego etapu, jakim może być aktywne uczestniczenie w tworzeniu kultury. Osiągnięcie tego poziomu zaawansowania wydaje się szczególnie pożądane z perspektywy wspólnych korzyści oraz budowania społeczeństwa obywatelskiego i kapitału społecznego. Tym samym istotnego znaczenia nabierają wszelkie analizy diagnozujące różne formy angażowania się mieszkańców w działania z zakresu kultury.

Uczestniczenie w życiu lokalnej społeczności pełni bardzo ważną funkcję, gdyż to mieszkańcy wprowadzają unikalny charakter miejsca, wpływając na jego kształt oraz atrakcyjność. Poprzez proces partycypacji dokonuje się pośrednio również drugi ważny proces, jakim jest integracja społeczna (Gąciarz i in. 2008; Górka 2013). Zaangażowanie w wydarzenia odbywające się w miejscu zamieszkania, czy też korzystanie z dostępnych, gotowych usług sprawia, że mieszkańcy nawiązują interakcje społeczne, w wyniku których pogłębia się ich odczucie przywiązania do miejsca. Dzięki partycypacji społeczności są bardziej zintegro-

wspólny dialog mieszkańców oraz zarządzających w kwestiach spornych (Szlenk-Dziubek i in. 2018). Jednakże jednym z niedocenianych i pomijanych w politykach miejskich (Środa-Murawska i in. 2017), jak i literaturze jest sektor kultury, który to odgrywa ogromne znaczenie w procesach tworzenia unikatowości społeczności lokalnych oraz tożsamości samego miasta (Środa-Murawska 2019).

wane, lepiej rozumieją swoje potrzeby, a co najważniejsze potrafią działać razem w różnych aspektach życia obywatelskiego (Środa-Murawska i in. 2018). Sam sektor kultury przyczynia się do budowania i wzmacniania kapitału społecznego (Landry, Hyams 2013). Członkowie lokalnych społeczności, biorąc udział w wydarzeniach kulturalnych, korzystając z oferty instytucji kultury oraz angażując się w inicjatywy obywatelskie, budują kapitał społeczny, tak potrzebny w małych miastach zmagających się z wieloma problemami natury społecznej czy ekonomicznej.

3.3. Metodyka

Biorąc pod uwagę wieloaspektowość procesu partycypacji w kulturze oraz potencjał, który niesie on za sobą w kwestii budowania kapitału społecznego i tożsamości danego miejsca, w opracowaniu skupiono się na sposobie oraz zakresie partycypacji przedstawicieli pokolenia Z w działaniach powiązanych z sektorem kultury. Przyjęto, że występują tu pewne prawidłowości wynikające z wybranych cech społeczno-demograficznych respondentów, jak płeć, miejsce zamieszkania czy sytuacja ekonomiczna. Założono także, że uczestnictwo w kulturze pojawia się wtedy, gdy podaż w tym obszarze jest zbieżna z zapotrzebowaniem odbiorców. Im bardziej profil usług odpowiada zainteresowaniom, tym uczestnictwo w kulturze staje się bardziej powszechne, co można mierzyć częstotliwością podejmowania poszczególnych aktywności. Szerokie korzystanie z kultury otwiera pole do uaktywnienia na większą skalę (poza występującymi wcześniej jednostkowymi sytuacjami) etapu pogłębionej partycypacji, którą należy rozumieć, jako twórcze zaangażowanie w działalność w tym obszarze i kreowanie kultury.

W przeprowadzonym badaniu posłużono się autorskim kwestionariuszem ankietowym składającym się z 16 pytań, na które odpowiedzi udzieliła młodzież licealna Nowego Miasta Lubawskiego w 2018 roku, reprezentująca pokolenie Z. W artykule przedstawiono niektóre z wyników uzyskanych podczas badania. Ankietyzacja młodzieży Nowego Miasta Lubawskiego stanowiła badanie pilotażowe w ramach projektu NCN pt. „Rozwój małych miast w Polsce w oparciu o sektor kultury”². Próba badawcza wyniosła 248 osób i objęła osoby w wieku od 16 do 19 lat (ankietę skierowano do wszystkich uczniów). Przy założeniu poziomu ufności 95% oraz błędu maksymalnego 5%, a także liczby mieszkańców Nowego Miasta Lubawskiego spełniona została minimalna wielkość próby badawczej. Wśród respondentów, ze względu na charakter szkół (liceum ogólnokształcące), wystąpiła nadreprezentacja kobiet (66%), dlatego w części analitycznej zwrócono uwagę na porównywanie wyników w obrębie populacji kobiet i mężczyzn. Pod względem miejsca zamieszkania badani w 54% reprezentują wieś, w 46% miasto, co wynika z zasięgu oddziaływania badanych szkół. Swoją sytuację respondenci z reguły oceniają jako dobrą (47%) i przeciętną (41,5%). Tylko 4% uznało ją za złą, dlatego

² Grant nr 2015/1/D/HS4/02572.

odpowiedzi tej kategorii zostały włączone do grupy wskazującej na przeciętną sytuację. Co dziesiąty badany deklaruje, że jego sytuacja materialna jest bardzo dobra.

Definiując za A. Zajadacz (2014) grupę społeczną, którą określa się mianem pokolenia Z można stwierdzić, iż jest to pokolenie osób, które „podróżuje przez życie” wspólnie doświadczając podobnych wydarzeń. Oznacza to, że dzielą to samo środowisko społeczne, polityczne, historyczne i ekonomiczne (Williams, Page 2010). W odniesieniu do przeprowadzonego badania, wybór przedstawicieli pokolenia Z daje obraz zachowań oraz skłonności pewnej spójnej grupy społecznej. W tym rozumieniu pokolenie Z to osoby urodzone po 1994 roku, które ukształtował szereg wspólnych doświadczeń składających się na poczucie braku stabilności wywołane przez globalny terrorizm, następstwa 9/11 (11 września 2001 r.), przemoc w szkole, niepewność gospodarczą, recesję i kryzys hipoteczny. Ta globalna, zróżnicowana generacja, kształtowana przez wiele różnorodnych czynników i idei wierzy, że ma wpływ na wydarzenia w szerokiej skali i potrafi wizualizować spodziewane zmiany. Przedstawiciele tego pokolenia są bardzo pomysłowi, innowacyjni i myślą niekonwencjonalnie. Wywierają też duży wpływ na podejmowanie decyzji w rodzinie odnośnie nabywanych produktów i usług. Kontynuują występujące w starszej generacji trendy związane z oczekiwaniem różnorodności produktów i usług (Ford 2006; Grier i in. 2007; Williams, Page 2010; Zajadacz 2014; Dąbrowski i in. 2016). Patrząc przez pryzmat sektora kultury jest to niezwykle cenny i perspektywiczny obiekt badawczy. Przyzwyczajenia oraz obecne rytuały osób urodzonych po roku 1994, w przyszłości będą wpływały na realne trendy, zarówno w sposobie życia, jak i korzystania z usług kulturalnych. Badanie sposobu oraz zakresu partycypacji w kulturze celowo ulokowano w przestrzeni małego miasta. Za literaturą przyjęto, że małe miasta w Polsce to ośrodki liczące do 20 000 mieszkańców (Eberhardt 1986; Czyż 2000; Kwiatek-Sołtys 2004; Grzelak-Kostulska 2009; Mazur 2009).

Teren badań wyznacza obszar Nowego Miasta Lubawskiego, położonego w północnej Polsce, w województwie warmińsko-mazurskim. Według danych z roku 2018 zajmuje powierzchnię 11 km² (Bank Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego – BDL GUS). Ośrodek jest siedzibą powiatu nowomiejskiego. Przez miasto przebiega droga krajowa nr 15 łącząca Nowe Miasto Lubawskie z takimi ośrodkami, jak: Ostróda, Toruń, Gniezno, Krotoszyn oraz Trzebnica.

W 2018 roku miasto liczyło 10 925 mieszkańców (BDL GUS), liczba ludności miasta w porównaniu do poprzednich lat sukcesywnie zmniejsza się. Gęstość zaludnienia w mieście wynosiła średnio 967 osób na 1 km².

W strukturze wieku mieszkańców Nowego Miasta Lubawskiego przeważają osoby w wieku produkcyjnym, ich odsetek wynosi 61,4% ogółu mieszkańców, następną grupą jest kategoria wieku poprodukcyjnego, stanowiąca 20,4% ogółu, natomiast najmniej liczną kategorią są osoby w wieku przedprodukcyjnym – ich odsetek wynosi 18,2% ogółu mieszkańców.

Populacja Nowego Miasta Lubawskiego w sensie demograficznym wykazuje cechy regresywne: utrwała się bardzo niski współczynnik urodzeń, przy tendencji do wydłużania czasu trwania życia. Występuje widoczna już przewaga starszej grupy wieku nad młodszą. W układzie płci występuje zauważalna przewaga kobiet, szczególnie w wieku ponad 45 lat.

Negatywne skutki starzenia demograficznego pogłębia znaczny odpływ migracyjny ludności do większych ośrodków miejskich oraz wysoki współczynnik emigracji. Zjawisko to spowodowane jest niską atrakcyjnością rynku pracy, szczególnie dla osób w wieku produkcyjnym mobilnym. W przypadku młodzieży uczącej się brak różnorodności w zakresie oferty edukacyjnej powoduje jej odpływ do miast, takich jak Toruń czy Olsztyn, a w konsekwencji migrację definitywną.

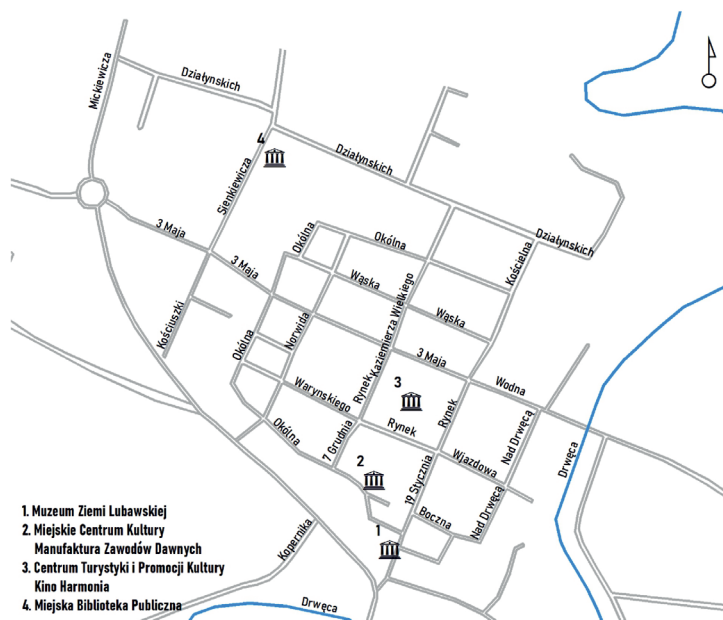
Podsumowując, mieszkańcy Nowego Miasta Lubawskiego stanowią populację o cechach regresywnych, obciążoną problemami natury demograficznej, takimi jak: niski przyrost naturalny, odpływ migracyjny poza teren miasta, a nawet powiatu, czy też województwa, co w efekcie powoduje pogłębienie procesu starzenia i wzrost dysproporcji w zakresie płci.

3.4. Infrastruktura sektora kultury w Nowym Mieście Lubawskim

Nowe Miasto Lubawskie jest miastem o słabym zróżnicowaniu oferty kulturalnej (ryc. 1), przechodzącym modernizację instytucji kultury, co łącznie sprawia, że może stanowić jedynie centrum kulturalne o zasięgu lokalnym. Wiele instytucji w mieście, ze względu na swoje niedostosowanie w stosunku do oczekiwań odbiorców oraz zły stan infrastruktury, zostało poddanych procesowi gruntownej modernizacji. W najbliższym czasie poprawione zostaną warunki lokalowe szeregu z nich, a dotychczasowa oferta będzie dostosowywana do potrzeb lokalnej społeczności.

Przykładem zachodzących zmian jest zakończony niedawno proces rewitalizacji Miejskiego Centrum Kultury, przemianowanego na Manufakturę Zawodów Dawnych. W niedalekiej przyszłości planowany jest gruntowny remont oraz przekształcenie siedziby Informacji Turystycznej, mieszczącej się w dawnym kościele ewangelickim na rynku nowomiejskim, w Centrum Turystyki i Promocji Kultury. Ta nowoutworzona instytucja będzie miała za zadanie promować Nowe Miasto Lubawskie jako miejsce ekologiczne, zrównoważone oraz przyjazne. W przyszłości planowana jest również budowa amfiteatru wraz z parkiem róż w dolinie rzeki Drwęcy. W istniejących zasobach sektora kultury w Nowym Mieście Lubawskim należy wskazać ofertę miejskiej biblioteki, kościoła, organizacji pozarządowych oraz stowarzyszeń, a także ofertę szkół publicznych.

W Nowym Mieście Lubawskim funkcjonuje jedno muzeum, jest to placówka skupiająca się na dziejach oraz tradycji Ziemi Lubawskiej. Muzeum powstało w 1959 roku z inicjatywy Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego. Jego siedzibą

Ryc. 1. Plan obszaru staromiejskiego Nowego Miasta Lubawskiego wraz z miejskimi instytucjami kultury

Źródło: oprac. własne.

jest XIV-wieczna Brama Brodnicka zwana też inaczej Kurzędnicą od miejscowości Kurzędnik sąsiadującej z miastem. Brama jest pozostałością po dawnych miejskich murach obronnych. Zbiory muzeum obejmują eksponaty związane z historią oraz kulturą ludową Ziemi Lubawskiej, począwszy od epoki kamienia poprzez średniowiecze aż po przedmioty codziennego użytku z XIX i XX wieku.

W mieście funkcjonuje Galeria Sztuki „Przestrzeń Gruzownia” mająca swoją siedzibę w Miejskim Centrum Kultury w Nowym Mieście Lubawskim. W tym miejscu okresowo organizowane są wystawy twórczości lokalnych artystów oraz młodzieży licealnej. Dodatkowo takie wystawy odbywają się w zmodernizowanym budynku Miejskiej Biblioteki Publicznej, Zespole Szkół im. C.K. Norwida oraz na nowomiejskim rynku.

Z kolei kino „Harmonia” zlokalizowane jest na rynku miejskim, w budynku dawnej ewangelickiej świątyni, tym samym, w którym ma siedzibę centrum informacji turystycznej. Kino jest instytucją działającą w ramach Miejskiego Centrum Kultury w Nowym Mieście. Obiekt ten jest pewnego rodzaju hybrydą, łączącą zarówno kino, jak i teatr. W tym miejscu odbywają się seanse filmowe, przedstawienia teatralne przygotowywane przez lokalną społeczność, jak i teatry objazdowe. Jest to również miejsce, w którym od pewnego czasu odbywają się konkursy szkolne, wernisaże oraz wystawy dzieł lokalnych twórców.

Można jednak zaryzykować stwierdzenie, iż lata świetności kino ma już dawno za sobą, choć w ostatnim czasie widać jego wzmożoną działalność, z czego najbardziej zadowolona jest młodzież. Ponadto z wywiadu przeprowadzonego z zastępcą Burmistrza Nowego Miasta Lubawskiego Krzysztofem Widźgowskim oraz Kierownikiem Referatu Promocji i Współpracy Zagranicznej Jerzym Grządzielewskim można wywnioskować, że czynione są pewne plany wzmocnienia działalności tej instytucji. Rozmówcy w swoich wypowiedziach poruszyli kwestię kompleksowej modernizacji budynku oraz utworzenia kolejnej jednostki, jaką będzie Centrum Turystyki i Promocji Kultury. Działania te zostaną sfinansowane w ramach Lokalnego Programu Rewitalizacji dla miasta ze środków Regionalnego Programu Operacyjnego Warmia i Mazury na lata 2014–2020.

Dom kultury jest to instytucja z bogatą tradycją, bardzo mocno zakorzeniona w polskim krajobrazie i świadomości odbiorców, co sprawia, że wręcz niedopuszczalne jest całkowite wyeliminowanie jej z życia społecznego (Jedlewska, Skrzypczak 2009). Potwierdza to inicjatywa lokalnej społeczności mająca na celu powstrzymanie likwidacji tej placówki. Dla wielu osób dom kultury jest miejscem, w którym po raz pierwszy mieli styczność z kulturą, nie zważając na jej rangę oraz jakość (Bobrowska 2009).

W Nowym Mieście Lubawskim nie jest oczywiście inaczej, jak w każdym mieście tej skali dom kultury stanowi źródło tradycji i szeroko rozumianej kultury. Nowomiejskie Centrum Kultury poddane zostało procesowi modernizacji oraz szeregowi przekształceń instytucjonalnych. Dotychczasowe Centrum Kultury musiało borykać się ze złymi warunkami lokalowymi oraz nieadekwatnym dopasowaniem oferty do słabo określonych potrzeb społeczności.

Poza modernizacją techniczną budynku Miejskiego Centrum Kultury, zgodnie z wypowiedzią zastępcy Burmistrza, reorganizacji poddana została również struktura instytucji. W związku z istnieniem Stowarzyszenia Rzemieślników i Rękodzielników Regionu oraz bardzo dużym zainteresowaniem mieszkańców tradycją i dziedzictwem regionu, zaplanowano przekształcenie Miejskiego Centrum Kultury w Manufakturę Zawodów Dawnych.

Według władz miasta po pomyślnie przeprowadzonym procesie rewitalizacji, polegającym na modernizacji budynku oraz reorganizacji instytucji wraz z włączeniem społeczności lokalnej w wydarzenia kulturalne, instytucja ta obierze prawidłowy kierunek rozwoju, a zamierzone przekształcenia będą w pełni odpowiadać potrzebom mieszkańców.

Ponadto, tak jak już wspomniano, w Nowym Mieście Lubawskim działa Miejska Biblioteka Publiczna. Jest to instytucja, dzięki której mieszkańcy mają nieograniczony dostęp do ponad 28 tys. książek, do zasobów Warmińsko-Mazurskiej Czytelni *on-line* oraz do stanowisk komputerowych. Dodatkowo biblioteka dysponuje Pracownią Regionalną wraz z Czytelnią Multimedialną, której użytkownicy mogą skorzystać z Sali Szkoleniowej, archiwum Historii Regionalnej, Cyfrowego Archiwum Tradycji Lokalnej oraz Lokalnego Centrum Informacji.

W ramach Archiwum Historii Regionalnej w czytelni zostały zgromadzone zbiory związane z Ziemią Lubawską. Zebrane materiały w przyszłości posłużą do utworzenia stałej ekspozycji muzealnej, a także pomogą w tworzeniu opracowań dotyczących miasta³.

Warto także dodać, że na terenie miasta działa Parafia pw. św. Tomasza Apostoła oraz liczne stowarzyszenia, wśród których należy wspomnieć o Uniwersytecie Trzeciego Wieku, Stowarzyszeniu *Res Facta Musica*, „KIS – Kreatywność, Inicjatywa, Sukces”, Stowarzyszeniu tanecznym „Bagatelka”, Nowomiejskim Towarzystwie Kultury oraz Towarzystwie Śpiewaczym „Harmonia”. Ich głównym działaniem jest szerzenie wśród mieszkańców wartości związanych z kulturą oraz dziedzictwem regionu.

Na tym tle widać, że problematyka związana z określeniem aktualnych potrzeb oraz dostosowaniem oferty do wymagań oraz oczekiwań odbiorcy jest bardzo złożona i obszerna, szczególnie jeśli mamy na myśli społeczeństwo, które doświadcza dynamicznej, zmiennej i nieprzewidywalnej rzeczywistości. Kształt oraz charakter potrzeb wydaje się być zależny przede wszystkim od wykształcenia, sytuacji społeczno-gospodarczej oraz podatności na wpływy dominującej kultury. Aby stworzyć ofertę adekwatną do potrzeb społeczeństwa należy choć w najmniejszym stopniu postarać się zrozumieć odbiorców, a następnie wprowadzić ich w sferę kultury wysokiej.

3.5. Wyniki

Analizę uczestnictwa pokolenia Z w kulturze oparto na zebranych opiniach dotyczących codziennej aktywności młodzieży, zakresu korzystania z instytucji związanych z kulturą i oceny oferty tych placówek. Do najczęstszych codziennych aktywności przedstawiciele pokolenia Z, związanych z uczestnictwem w sektorze kultury, zaliczyć należy słuchanie muzyki (94,4%), oglądanie telewizji (52,4%) i czytanie książek (20,9%).

Słuchanie muzyki to zdecydowanie najczęstsza czynność związana z kulturą, łącznie ponad 99% ankietowanych ma z nią kontakt co najmniej raz w tygodniu, przy czym aż 90% badanych określa słuchanie muzyki jako czynność codzienną. To w dużej mierze wynika ze specyfiki badanej grupy, która smartfon traktuje jako urządzenie wielofunkcyjne. Słuchanie muzyki wpisuje się w schemat typowy dla tej kategorii wiekowej.

Z kolei codzienne oglądanie telewizji deklaruje około połowy badanych. To wielkość znacznie niższa od przeciętnej dla wszystkich grup wieku, wynoszącej w Polsce około 80%. Należy jednak dodać, że wśród młodszych osób obserwuje się mniejszy udział widzów mających codzienny kontakt z programami telewizyjnymi, co zastępowane jest przez korzystanie z Internetu.

³ www.bibliotekanml.pl.

Co piąty badany deklaruje codzienny kontakt z lekturami, $\frac{1}{4}$ czyta książki raz w tygodniu, a $\frac{1}{3}$ raz w miesiącu. Tylko 4,5% ankietowanych przyznaje, że nigdy nie czyta książek. Na tle ogólnopolskim wyniki te są bardzo dobre, jednak należy pamiętać, że badani to młodzież w wieku szkolnym, a czytanie lektur jest wymogiem stawianym przez nauczycieli.

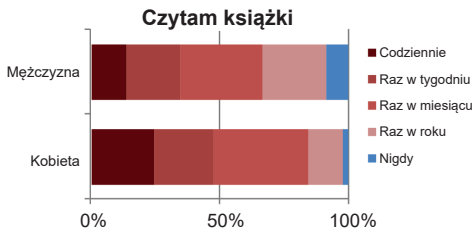
Znacznie mniejsza częstotliwość, co rozumiały, wiąże się z uczestnictwem w kulturze w formie uczęszczania do kina czy teatru. Z oferty kina raz w tygodniu korzysta 1,2% ankietowanych, raz w miesiącu już 58,8% badanych, natomiast tylko raz w roku kino odwiedza aż 38,7% respondentów. Respondenci, którzy przyznali, że nigdy nie chodzą do kina to 1,2% ogółu poddanych badaniu. Uczestnictwo w spektaklach teatralnych raz w miesiącu zadeklarowało 2,5% ogółu badanych, 82,2% respondentów przyznało, że korzysta z oferty teatru raz w roku. Natomiast aż 15,3% nigdy nie uczęszcza do teatru.

Część spośród wskazanych wyżej form aktywności (tab. 1) różnicuje się w zależności od cech respondentów. Czytanie książek to czynność częściej wskazywana przez kobiety – z różną regularnością po lekturę sięga, zgodnie z deklaracją, 97% respondentek, przy 91% ankietowanych płci męskiej. Kobiety blisko dwa razy częściej podają, że czytają książki codziennie (24% kobiet i 13% mężczyzn) – ryc. 2a. Pewne różnice dotyczą także korzystania z oferty filmowej (ryc. 2b) – raz w miesiącu uczęszcza do kina 62% badanych kobiet i 53% mężczyzn, wśród których kilku wskazało, że nigdy (taka odpowiedź nie pojawiła się w grupie kobiet). Pozostałe badane formy spędzania czasu wolnego powiązane z kulturą (oglądanie programów telewizyjnych, słuchanie muzyki i uczęszczanie do teatru) nie wskazują na zróżnicowanie ze względu na płeć respondentów.

Tabela 1. Częstotliwość wybranych form aktywności (związanych z kulturą) realizowanych przez respondentów

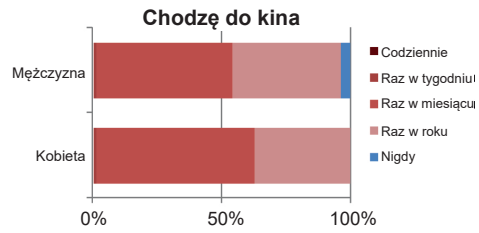
Częstotliwość	Aktywności				
	Czytam książki	Słucham muzyki	Oglądam TV	Chodzę do kina	Chodzę do teatru
Codziennie	20,9	94,4	52,4	0	0
Raz w tygodniu	22,5	4,8	35,5	1,2	0
Raz w miesiącu	34,8	0,4	6,9	58,8	2,5
Raz w roku	17,2	0,0	1,2	38,7	82,2
Nigdy	4,5	0,4	4,0	1,2	15,3
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: oprac. własne na podstawie wyników badań ankietowych.

Ryc. 2a. Czytelnictwo, z podziałem na płeć

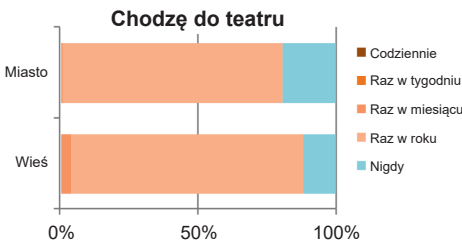
Źródło: oprac. własne.

Ryc. 2b. Wizyty w kinie, z podziałem na płeć

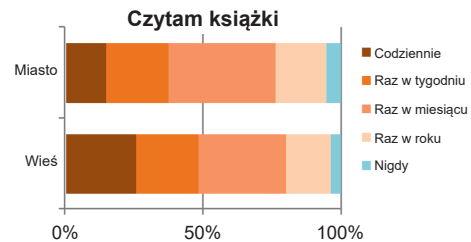
Źródło: oprac. własne.

Z kolei miejsce zamieszkania ankietowanych z podziałem na miasto i wieś różnicuje częstotliwość wskazywanych aktywności odnoszących się do czytelnictwa i uczęszczania do teatru (ryc. 3a, ryc. 3b). Co czwarty respondent mieszkający na wsi deklaruje, że czyta książki codziennie – w przypadku mieszkających w mieście robi to tylko 14%. Niespełna połowa młodzieży wiejskiej (48%) i aż 57% miejskiej sięga po książkę raz w miesiącu lub tylko raz w roku. Badani pochodzący ze wsi (12%) rzadziej niż mieszkańcy miasta (19%) wskazują, że nigdy nie uczęszczają do teatru, choć w ich przypadku ta instytucja jest łatwiej dostępna (w Nowym Mieście Lubawskim odbywają się zarówno przedstawienia teatru amatorskiego, jak i wystawiane są sztuki przez profesjonalnych aktorów). W przypadku pozostałych aktywności odpowiedzi obu grup respondentów są zbliżone, choć nieznacznie częściej uczestniczą w nich mieszkańcy wsi.

Ryc. 3a. Uczęszczanie do teatru a miejsce zamieszkania

Źródło: oprac. własne.

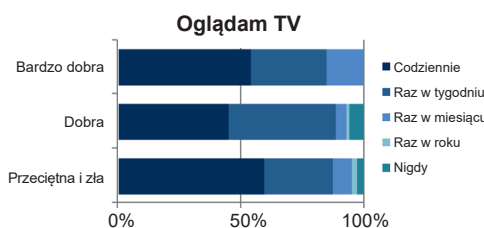

Ryc. 3b. Czytelnictwo a miejsce zamieszkania

Źródło: oprac. własne.

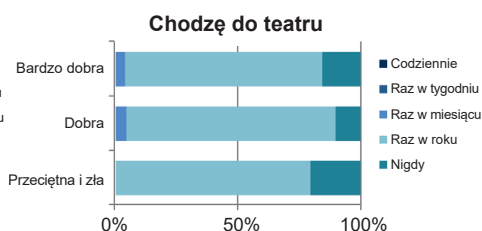
Sytuacja materialna respondentów to kolejna istotna cecha potencjalnie różniująca zachowania badanych. Należy jednak zaznaczyć, że ocena tego elementu ma charakter subiektywny i może zależeć od różnych dodatkowych czynników. Wskazuje na to fakt, że w ankiecie tylko kilka osób określiło swoją sytuację jako złą (ze względu na zbyt małą liczbę odpowiedzi połączono je z kategorią „przeciętna”). Stwierdzone pod tym kątem różnice w zachowaniach młodzieży nie są duże.

Nieco częściej programy telewizyjne oglądają osoby gorzej sytuowane (ryc. 4a), co może wynikać z trudności w dostępie do innych form. W tym kontekście uczęszczanie do teatru (kojarzone często z pociągającym koszty wyjazdem) nigdy nie było zrealizowane przez co piątego respondenta deklarującego przeciętną i złą sytuację materialną (ryc. 4b). Kategoria osób bardzo dobrze sytuowanych, częściej niż oceniający swoją sytuację dobrze, nigdy nie uczęszcza do teatru. W przypadku młodzieży pochodzącej z zamożniejszych rodzin może być to efektem większej dostępności do innych form rozrywki, np. za pośrednictwem szybkiego i nielimitowanego Internetu.

Ryc. 4a. Oglądalność telewizyjna a sytuacja materialna

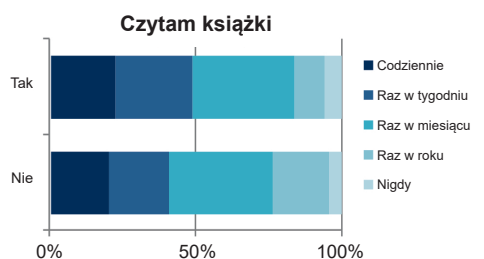
Źródło: oprac. własne.

Ryc. 4b. Uczęszczanie do teatru a sytuacja materialna

Źródło: oprac. własne.

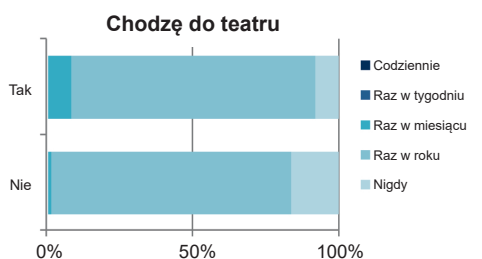
W badaniu sprawdzono także, czy występuje zależność między częstotliwością korzystania ze wskazanych form kontaktu z kulturą a zaangażowaniem się młodzieży w tworzenie wydarzeń kulturalnych. Analiza krzyżowa odpowiedzi wskazuje, że badany związek jest słaby, ujawnia się w przypadku czytelnictwa i uczęszczania do teatru. Respondenci czynnie partycypujący w kulturze podejmują te aktywności nieco częściej (ryc. 5a, ryc. 5b).

Objaśnienia: tak – angażuję się, nie – nie angażuję się w tworzenie wydarzeń kulturalnych w mieście

Ryc. 5a. Czytelnictwo a zaangażowanie w tworzenie kultury w mieście

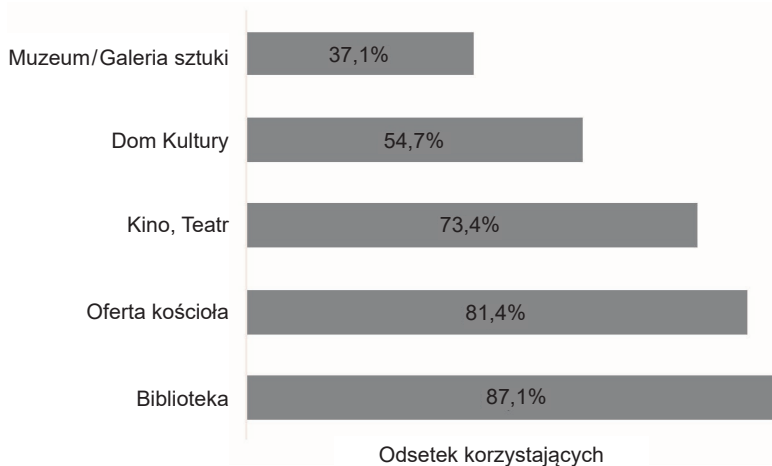
Źródło: oprac. własne.

Ryc. 5b. Uczęszczanie do teatru a zaangażowanie w tworzenie kultury w mieście

Źródło: oprac. własne.

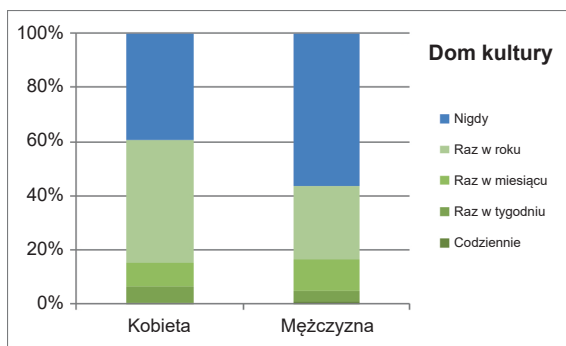
Na rozpoznane wyżej zachowania młodzieży istotny wpływ mogą mieć instytucje funkcjonujące w mieście, realizujące w założeniu działania związane z kulturą. W tym kontekście za istotne uznano ustalenie, z których spośród nich i z jaką częstotliwością korzystają respondenci, a także jak je oceniają. Jak wynika ze wskazań badanych (ryc. 6), zdecydowana większość (87%) odwiedza bibliotekę, w tym 58% raz w miesiącu. Po ofertę kościoła sięga 81%, w tym przypadku nieco ponad połowa (51%) respondentów korzysta z niej raz w tygodniu. Odpowiedź ta sugeruje, że ankietowani skojarzyli pytanie o ofertę kulturalną kościoła z odbywaniem praktyk religijnych, co zaburza uzyskany wynik. Z kolei kino i teatr odwiedza 73% badanych, przy czym aż 40% zaledwie raz w roku, a 31% raz w miesiącu. Z oferty domu kultury korzysta łącznie nieco powyżej połowy respondentów (55%), wśród których 39% odwiedza dom kultury tylko raz w roku. Około 6% badanych jest silniej związanych z tą instytucją kultury – korzysta z niej co najmniej raz w tygodniu. Zaledwie nieco ponad 1/3 respondentów (37%) należy do odwiedzających muzeum i galerię sztuki, w tym tylko około 4% robi to częściej niż raz w roku, choć w ofercie znajdują się wystawy prezentujące m.in. twórczość uczniów lokalnych szkół.

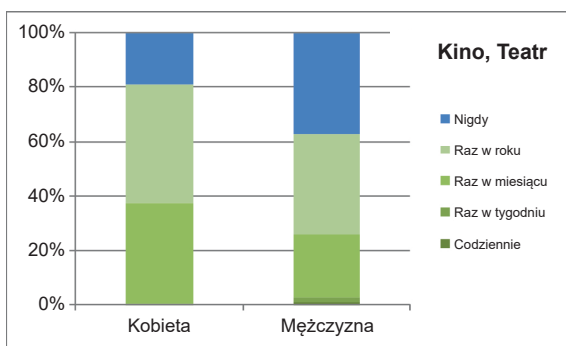
Ryc. 6. Odsetek korzystających z instytucji kultury w Nowym Mieście Lubawskim

Źródło: oprac. własne.

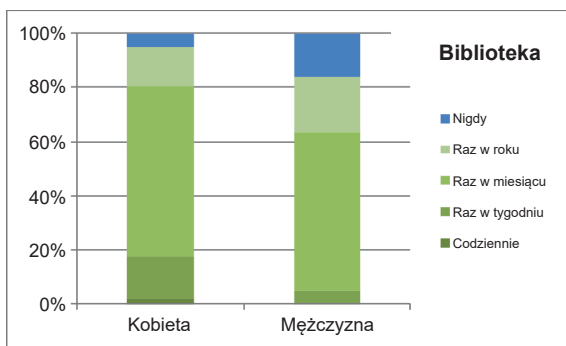
Zainteresowanie młodzieży poszczególnymi placówkami kultury w pewnych przypadkach zmienia się w zależności od cech respondentów. Z oferty domu kultury korzysta 60% kobiet i około 40% mężczyzn (ryc. 7a). Tak znaczna różnica dotyczy także kina i teatru, do których uczęszcza 80% kobiet i nieco ponad 60% mężczyzn (ryc. 7b). Pewne różnice wiążą się też z korzystaniem z biblioteki. Uczęszcza do niej aż 95% kobiet, w tym 80% co najmniej raz w miesiącu. W przypadku mężczyzn jest to odpowiednio 83% i 63% (ryc. 7c).

Ryc. 7a. Korzystanie z oferty domu kultury z podziałem na płeć respondentów
Źródło: oprac. własne.

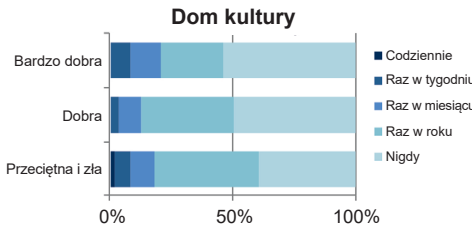
Ryc. 7b. Uczęszczanie do kina oraz teatru z podziałem na płeć respondentów
Źródło: oprac. własne.

Ryc. 7c. Korzystanie ze zbiorów biblioteki z podziałem na płeć respondentów
Źródło: oprac. własne.

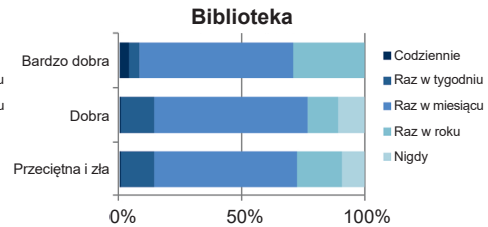
Związek między sytuacją materialną respondentów a odwiedzaniem placówek kultury zaznacza się w częstotliwości korzystania z oferty domu kultury i biblioteki (ryc. 8a i ryc. 8b). Pierwsza z tych placówek częściej przyciąga osoby o przeciętnej i złej sytuacji materialnej – łącznie 79%, natomiast już tylko 49% deklarujących dobrą i 54% wskazujących na bardzo dobrą sytuację. To wskazuje na ogromną rolę tej instytucji w przypadku młodzieży pochodzącej z rodzin o niskim dochodzie. Sytuacja dotycząca biblioteki kształtuje się odmiennie. Respondenci oceniający najlepiej swoją sytuację materialną korzystają z tej placówki z reguły raz w miesiącu (62%), nikt z badanych nie udzielił odpowiedzi,

że nigdy. Wśród gorzej sytuowanych było to około 10% ankietowanych. Wynik ten potwierdza znaną tezę, że warunki ekonomiczne rodzin uczniów kształtują ich potrzeby – nawyk czytania jest powszechniejszy wśród osób bardziej zamożnych, co zazwyczaj wiąże się z lepszym wykształceniem rodziców.

Ryc. 8a. Korzystanie z oferty domu kultury a sytuacja materialna

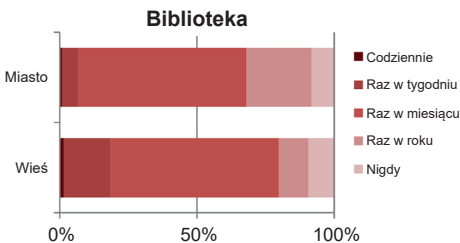
Źródło: oprac. własne.

Ryc. 8b. Korzystanie z oferty biblioteki a sytuacja materialna respondentów

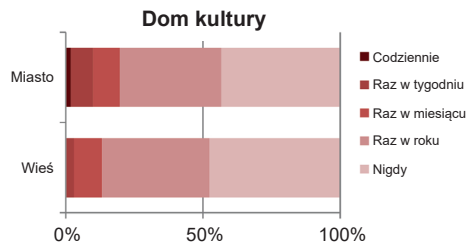
Źródło: oprac. własne.

Biblioteka i dom kultury to instytucje, w przypadku których różnicuje się częstotliwość korzystania ze względu na miejsce zamieszkania respondentów (ryc. 9a i ryc. 9b). Młodzież wiejska deklaruje, że zazwyczaj odwiedza bibliotekę raz w tygodniu lub raz w miesiącu (łącznie 78%), raz w roku czyni to tylko 11%. Wśród respondentów pochodzących z miasta jest to odpowiednio 67% i aż 23%. Odsetek niekorzystających z tej placówki jest w obu grupach zbliżony i wynosi około 10%. Częstsze wizyty w bibliotece respondentów mieszkających na wsi mogą wiązać się z zaspokajaniem potrzeby dostępu do Internetu (w mieście jest on bardziej dostępny w domu), co zapewnia ta placówka. Z kolei dom kultury nieco częściej odwiedzają badani zamieszkujący w mieście, w ich przypadku wskazywane są nawet codzienne wizyty.

Ryc. 9a. Korzystanie z biblioteki a miejsce zamieszkania

Źródło: oprac. własne.

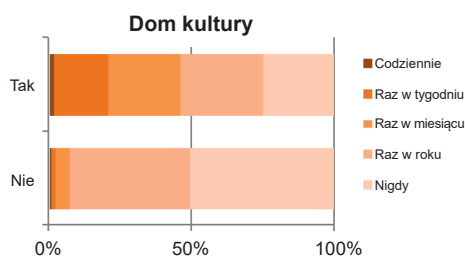

Ryc. 9b. Korzystanie z oferty domu kultury a miejsce zamieszkania

Źródło: oprac. własne.

Częstotliwość korzystania ze wskazanych instytucji powiązano z deklaracją dotyczącą angażowania się w tworzenie wydarzeń kulturalnych w mieście (ryc. 10a i ryc. 10b). Stwierdzona zależność dotyczy przede wszystkim domu kul-

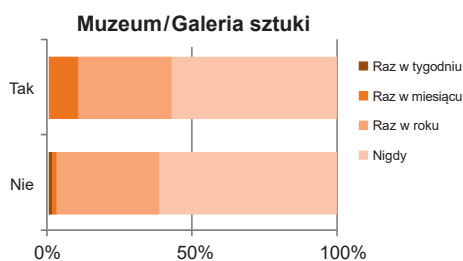
tury. Spośród respondentów kreujących kulturę, placówkę tę odwiedza aż 75%, wśród pozostałych już tylko 50%. W pierwszej grupie częstotliwość korzystania z oferty domu kultury jest zdecydowanie wyższa – odpowiedzi co najmniej raz w miesiącu lub częściej wskazało 46%, przy zaledwie 7% w drugiej grupie badanych. W niewielkim stopniu zależność ta dotyczy też muzeum i galerii sztuki (ryc. 10b) – młodzież angażująca się aktywnie w życie kulturalne miasta bywa w tej placówce nieco częściej. Trudno jednoznacznie ocenić na tej podstawie kulturotwórczą rolę rozważanych instytucji, jednakże dom kultury wydaje się spełniać swoje statutowe zadanie przyciągając młodzież chętną do włączenia się w działalność w obszarze kultury.

Objaśnienia: tak – angażuję się, nie – nie angażuję się w tworzenie wydarzeń kulturalnych w mieście

Ryc. 10a. Częstotliwość korzystania z oferty domu kultury a zaangażowanie w tworzenie kultury w mieście

Źródło: oprac. własne.

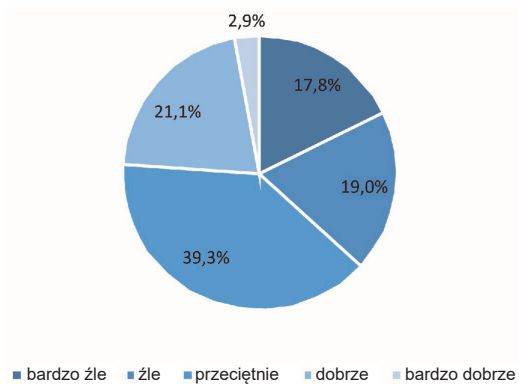
Ryc. 10b. Częstotliwość korzystania z oferty muzeum/galerii sztuki a zaangażowanie w tworzenie kultury w mieście

Źródło: oprac. własne.

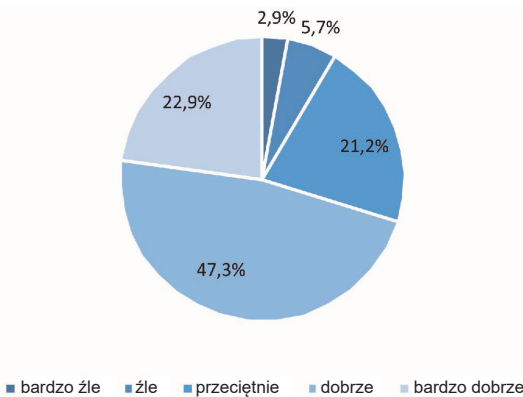
Przechodząc do analizy oceny oferty instytucji kulturalnych Nowego Miasta Lubawskiego przez respondentów należy pamiętać, że tak jak w przypadku partycypacji, ocena oferty kulturalnej zależy od jakości oferowanych usług oraz poziomu dopasowania oferty do potrzeb lokalnej społeczności.

W przeprowadzonym badaniu kwestionariuszowym działalność Miejskiego Centrum Kultury w Nowym Mieście Lubawskim uzyskała w większości przeciętne oraz złe oceny (ryc. 11). Blisko 18% ankietowanych uznało działalność domu kultury za bardzo złą, a 19% badanych za złą. W opinii 39% respondentów jest ona przeciętna. Niewiele, bo tylko 21% ankietowanych, uważa ofertę domu kultury za dobrą, a niespełna 3% ogółu uznało działanie tej instytucji za bardzo dobre.

Znacznie lepiej została przez respondentów oceniona Miejska Biblioteka Publiczna w Nowym Mieście Lubawskim (ryc. 12). Przez 23% badanych działania biblioteki zostały uznane za bardzo dobre. Aż 47% oceniło instytucję na poziomie dobrym, 21% respondentów działalność biblioteki uważa za przeciętną. Tylko niespełna 6% respondentów uznało działanie instytucji za złe, a niewiele, bo prawie 3% przyznało ocenę bardzo złą.

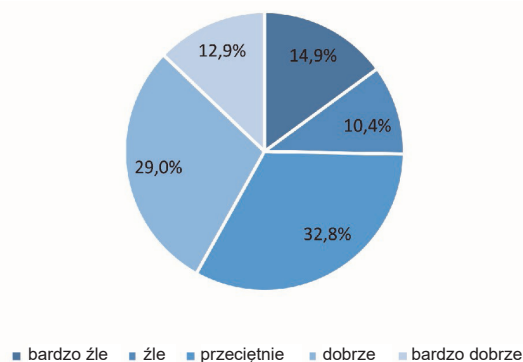

Ryc. 11. Ocena działań Miejskiego Domu Kultury przez respondentów
Źródło: oprac. własne.

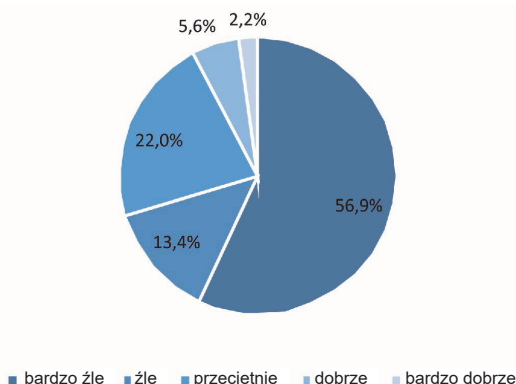
Ryc. 12. Ocena działalności Miejskiej Biblioteki Publicznej przez respondentów
Źródło: oprac. własne.

Ofertę kościoła oceniło 241 respondentów, 7 wstrzymało się od odpowiedzi na zadane pytanie. Działalność kościoła w sferze kultury została oceniona przez respondentów w bardzo zróżnicowany sposób (ryc. 13). Za oceną bardzo dobrą opowiedziało się 13% ankietowanych, w opinii 29% ankietowanych jest ona dobra, za przeciętną uznało ją 33% badanych, 10% opowiedziało się za oceną złą, natomiast bardzo źle oceniło działalność tej instytucji 15% ogółu badanych osób.

Ryc. 13. Ocena oferty kościoła przez respondentów
Źródło: oprac. własne.

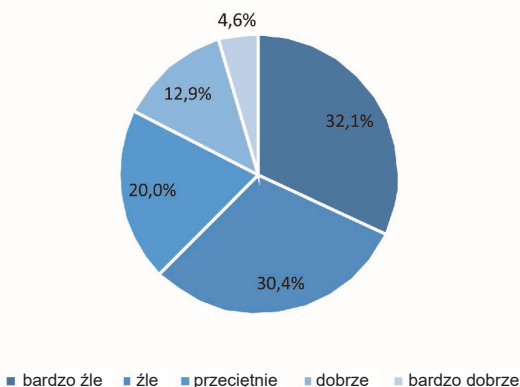
Ofertę Muzeum Ziemi Lubawskiej zlokalizowanego w Nowym Mieście Lubawskim ankietowani oceniali przeważnie źle lub bardzo źle (ryc. 14). Takiej odpowiedzi udzieliło odpowiednio 13% oraz 57% badanych. 22% uznało ofertę muzeum za przeciętną, niespełna 6% oceniło ją jako dobrą, a tylko według 2% ankietowanych zasługuje ona na miano dobrej.

Ryc. 14. Ocena działalności muzeum, galerii sztuki przez respondentów

Źródło: oprac. własne.

Analogiczne do opinii na temat działalności muzeum kształtują się oceny kina „Harmonia” (ryc. 15). Respondenci oceniając tę instytucję przyznawali przeważnie oceny źle lub bardzo źle. Bardzo źle oceniło działalność kina 32%, a źle nieco mniej, bo 30% badanych osób. Działalność kina przez 20% ankietowanych została uznana za przeciętną, 13% respondentów uważa ją za dobrą, a tylko według niespełna 5% zasługuje ona na ocenę bardzo dobrą.

Ryc. 15. Ocena działalności kina, teatru przez respondentów

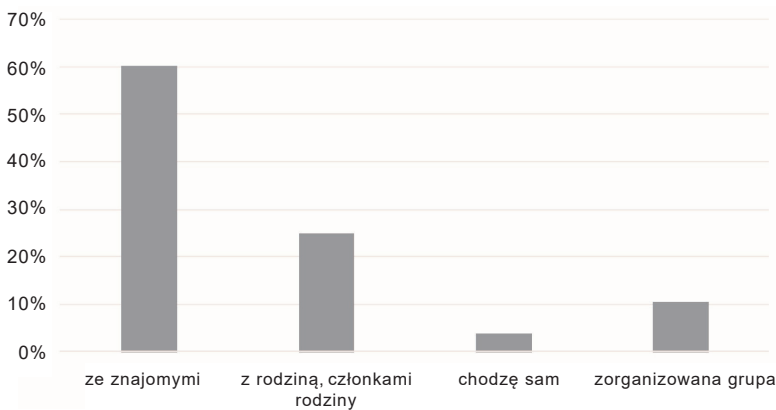
Źródło: oprac. własne.

Po ustaleniu jak często młodzież uczestniczy w działaniach związanych z kulturą oraz jak ocenia działalność placówek działających na terenie miasta, zadano również pytanie o to z kim najczęściej respondenci uczestniczą w wydarzeniach kulturalnych. Jak wynika z zebranych odpowiedzi, z reguły towarzyszą im znajomi lub członkowie rodziny (ryc. 16). Do uczestnictwa w kulturze

wraz ze znajomymi przyznało się 60% ankietowanych, 25% badanych wskazuje, że w wydarzeniach tego typu bierze udział najczęściej z rodziną, 10% twierdzi, że najczęściej w ramach zorganizowanej grupy, natomiast tylko 4% przyznało, że doświadcza kultury samotnie.

Interesującym zagadnieniem było uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych innych miast. Na pytanie „Czy korzysta Pan/i z oferty kulturalnej innego większego miasta, zlokalizowanego niedaleko miejsca zamieszkania?” odpowiedziało łącznie 248 ankietowanych, z czego 81,5% wypowiedziało się na ten temat twierdząco.

Najczęściej wskazywanym miastem była Iława, którą wymieniono ponad 80 razy, co wiąże się z bliskim położeniem tego ośrodka – dystans między Iławą a Nowym Miastem Lubawskim to zaledwie 23 km.

Ryc. 16. Uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych mieszkańców Nowego Miasta Lubawskiego

Źródło: oprac. własne.

3.6. Dyskusja

Zastany charakter uczestnictwa w sektorze kultury w Nowym Mieście Lubawskim jest zbliżony z dominującymi zachowaniami mieszkańców małych miast w Polsce, wśród których można wyróżnić niechęć do uczestnictwa czy też pobieżny odbiór oferty kulturalnej miasta (Burszta 2005). Ograniczona oferta kulturalna lub jej całkowite niedopasowanie do potrzeb mieszkańców jest najczęstszą przyczyną typowej awersji do czerpania korzyści z miejskich zasobów kultury. Mieszkańcy, którzy nie znajdują oferty adekwatnej do swoich oczekiwań zmuszeni są korzystać z propozycji innych ośrodków miejskich. Najczęściej są to większe miasta, w których zlokalizowane są np. komercyjne sieci multipleksów kinowych. Ze względu na brak zainteresowania ze strony mieszkańców nieren-

towne instytucje kultury utrzymywane są przez samorządy, a przy niskim dofinansowaniu brakuje realnych szans na poprawienie jakości świadczonych przez nie usług.

Biorąc pod uwagę oczekiwania lokalnej społeczności potwierdza się, iż potrzebne są zmiany w obszarze oferty kulturalnej Nowego Miasta Lubawskiego. Dzięki temu potencjalny odbiorca zaspokoi i rozwinię swoje zainteresowania, przez co stanie się również twórcą sektora kultury, mającym realny wpływ na kształtowanie charakteru miejsca zamieszkania.

Z problemem niskiego poziomu uczestnictwa mieszkańców w sektorze kultury, tak jak ma to miejsce w Nowym Mieście Lubawskim, boryka się bardzo dużo małych miast w Polsce. Dotyczy to szczególnie ośrodków o znaczeniu lokalnym. Stan obiektów instytucji kultury wpływa negatywnie na zaangażowanie mieszkańców.

Z obserwacji poczynionych w trakcie badania kwestionariuszowego można wywnioskować, iż część respondentów odczuwa potrzebę partycypowania w kulturze, a sposobem na jej zaspokojenie staje się korzystanie z oferty większego miasta położonego w bliskim sąsiedztwie, mimo konieczności poniesienia dodatkowych kosztów z tym związanych. Z pewnością zjawisko to silniej zaznacza się wśród badanych osób młodszych niż w grupie pozostałych mieszkańców. Gotowość przedstawicieli pokolenia Z do pokonywania przeszkody odległości sugeruje, że zapotrzebowanie na obcowanie z kulturą jest dobrym prognostykiem na przyszłość.

3.7. Podsumowanie

Podsumowując wyniki przeprowadzonych badań warto za punkt wyjścia przyjmując słowa W. Burszty, który zauważył, że coraz bardziej upowszechnia się nowy „model uczestnictwa w kulturze – pozainstytucjonalny w tradycyjnym sensie, zapośredniczony medialnie i charakteryzujący się nieustanną zmianą oferty i pogłębiającą się krótkotrwałością «obowiązujących» wartości” (Burszta 2010: 142).

Analizowane zachowania młodzieży odnoszą się zarówno do form instytucjonalnych, jak i pozainstytucjonalnych, jednak te drugie wydają się mieć coraz większe znaczenie, szczególnie w realiach życia w małym mieście. Z zebranych opinii wynika, że najpowszechniejszą czynnością związaną z uczestnictwem w kulturze jest słuchanie muzyki, z którą zdecydowana większość respondentów ma codzienny kontakt. Swego rodzaju fenomen korzystania z kultury muzycznej na tak szeroką skalę wynika ze specyfiki generacji Z, która posiada wysokie kompetencje technologiczne – ich brak ujawniający się częściej w starszych grupach wieku może działać silnie ograniczająco. W przypadku innych form kultury ich percepcja może w większym lub mniejszym stopniu zależeć od pięciu barier uczestnictwa w kulturze, tj. ekonomicznej (dochód), czasowej (czas wolny),

przestrzennej (dostępność instytucji kulturalnych), aspiracji (interesy, dążenia) i percepcyjnej (wykształcenie, sprawność komunikacyjna) (Tyszka 1987). Te tradycyjne bariery w małym mieście mogą dodatkowo odgrywać większą rolę, aniżeli ma to miejsce w przypadku miasta dużego. Potwierdza to także analiza pozostałych, najczęściej wskazywanych aktywności. Jest wśród nich oglądanie programów telewizyjnych (z częstotliwością mniejszą od przeciętnej dla ogółu Polaków, ale typową dla młodzieży), które nie wymaga pokonywania przeszkód i czytelnictwo (nigdy nie czyta tylko 4,5% respondentów). W drugim wymienionym przypadku zastanawiające jest jednak na ile dość częsty kontakt z książką wynika z potrzeby obcowania z tą formą kultury, a na ile jest traktowany jako obowiązek szkolny.

Pozostałe aktywności związane z formami instytucjonalnymi (uczęszczanie do kina i teatru) realizowane są z mniejszą częstotliwością. Kino chętniej odwiedzają kobiety, co jest dla nich okazją do spotkania towarzyskiego. Oczywiście uczęszczanie do kina nie jest jedyną formą uczestnictwa w kulturze filmowej. Pokolenie Z jest w stanie śledzić premiery filmowe w Internecie, tym samym ta forma kultury staje się (szczególnie dla nich) coraz bardziej pozainstytucjonalna. Dzieje się tak zwłaszcza wtedy, gdy lokalna oferta nie jest w stanie sprostać oczekiwaniom odbiorców. Jeszcze silniej dotyczy to uczestniczenia w przedstawieniach teatralnych – ubogi repertuar dostępny na miejscu lub konieczność dojazdu do teatru w innej miejscowości (co potwierdzają w badaniu) oraz bariera percepcyjna powodują, że ankietowani bardzo rzadko biorą udział w przedstawieniach teatralnych.

Poważnym problemem jest także niewielkie zainteresowanie respondentów sztukami plastycznymi i zbiorami muzealnymi. Około 2/3 z nich nie odwiedziło galerii sztuki połączonej z muzeum ani razu w ciągu roku. Generalnie wystawy cieszą się niewielkim zainteresowaniem młodzieży, czego powodem bywa zbyt tradycyjna forma przekazu. W warunkach małego miasta problem ten jest zwielokrotniony poprzez nierentowność tego typu placówek, ograniczone zasoby ekspozycyjne, lokalowe, kadrowe. Przekłada się to na opinie badanych na temat funkcjonowania muzeum i galerii sztuki, zgodnie z którymi aż 70% uważa, że placówka ta działa źle (łącznie 8% twierdzi, że dobrze i bardzo dobrze). Jest to najgorzej postrzegana instytucja kultury w mieście, choć podobnie wysoki odsetek badanych (62%) negatywnie ocenia kino i teatr.

Spośród instytucji kultury najważniejszych dla młodzieży należy wskazać dwie placówki. Pierwsza z nich to Miejska Biblioteka Publiczna, do której uczęszcza aż 87% badanych, z pewną nadwyżką pochodzących ze wsi. Istotne jest to, że ankietowani bardzo wysoko oceniają sposób funkcjonowania biblioteki (70% uważa, że działa dobrze lub bardzo dobrze, przy 8% ocen negatywnych), co świadczy o tym, że odpowiada potrzebom (np. zapewnia dostęp do Internetu), jest miejscem spotkań. Nie stwierdzono jednak w przypadku tej instytucji związku między częstotliwością korzystania z niej a zaangażowaniem w tworzenie kultury

w mieście. Zależność taka dotyczy w zasadzie tylko jednej placówki, tj. Miejskiego Centrum Kultury (określanego w ankiecie jako dom kultury). Odwiedza je znacznie mniej respondentów niż bibliotekę, częściej mieszkających w mieście, deklarujących nieco gorszą sytuację ekonomiczną. Kluczowe jest jednak to, że Centrum przyciąga młodzież zainteresowaną podejmowaniem aktywnych działań w obszarze kultury. Grupa ta nie jest zbyt liczna, wśród ankietowanych dominuje bowiem głównie bierne uczestnictwo w kulturze. Objawia się ono czytaniem książek, słuchaniem muzyki czy oglądaniem telewizji. Sporadycznie badani korzystają z oferty teatru czy też kina, w tym celu udają się do większych miast.

Specyficzny model partycypacji w kulturze spowodowany jest utrudnioną dostępnością oraz nieadekwatnym dopasowaniem oferty sektora kultury do potrzeb mieszkańców małego miasta. Badane pokolenie Z radzi sobie z tym problemem dzięki umiejętnościom technologicznym, pozwalającym na eliminowanie wskazanych ograniczeń. Ten pozainstytucjonalny model, realizowany bardzo często indywidualnie lub w grupie rówieśniczej, bez udziału osób pełniących rolę przewodnika, opiera się z reguły jedynie na uczestnictwie w kulturze popularnej, a percepcja kultury wysokiej okazuje się zbyt trudna. Zgodnie z postawioną tezą charakter uczestnictwa w kulturze wpływa na sposób partycypacji, w tym przypadku nie zapewniając występowania jej pogłębionego etapu. Być może jednak na zainteresowanie kulturą przedstawicieli pokolenia Z, zwłaszcza w małym mieście, należy spojrzeć z zupełnie innej perspektywy, zastanawiając się nad przededefiniowaniem terminu „uczestnictwo w kulturze”.

Literatura

- Będzik B., 2008, *Bariery i możliwości generowania kapitału społecznego na obszarach wiejskich w Polsce*, „Acta Scientiarum Polonorum. Oeconomia”, 7(4): 27–34.
- Będzik B., 2010, *Deficyt kapitału społecznego zwiastunem nadchodzących kłopotów*, „Acta Scientiarum Polonorum. Oeconomia”, 9(1): 15–22.
- Bobrowska E., 2009, *Dom kultury jako instytucja społeczeństwa obywatelskiego*, [w:] *Dom kultury w XXI wieku: wizje, niepokoje, rozwiązania*, Centrum Edukacji i Inicjatyw Kulturalnych, Olsztyn, współpr. wydaw. Instytut Radlińskiej, Warszawa: 35–44.
- Broszkiewicz W., 2010, *Kapitał kulturowy młodego pokolenia Polski współczesnej. Studium na przykładzie wybranych społeczności Podkarpacia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Burszta W., 2005, *Antropologia kultury. Tematy, teorie, interpretacje*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań.
- Burszta W., 2010, *Opisać rewolucję*, [w:] Filiciak M., Danielewicz M., Halawa M., Mazurek P., Nowotny A. (red.), *Młodzi i media. Nowe media a uczestnictwo w kulturze. Raport Centrum Badań nad Kulturą Popularną SWPS*, <http://bi.bazeta.pl/im/9/7651/m7651709.pdf> (dostęp: 15.12.2011).

- Czyż T., 2000, *Zróżnicowanie wymiaru ludnościowo-urbanizacyjnego nowych województw*, „Przegląd Geograficzny”, 72(4): 447–465.
- Dąbrowski L., Kwiatkowski M., Lepa M., Środa-Murawska S., Grzelak-Kostulska E., 2016, *Aktywność turystyczna generacji Z*, Wydawnictwo „Kto jest Kim”, Warszawa.
- Duxbury N., Campbell H., Keurvorst E., 2011, *Developing and revitalizing rural communities through arts and culture*, „Small Cities Imprint”, 3(1): 111–122.
- Eberhardt P., 1986, *Krajowy system osadniczy*, „Czasopismo Geograficzne”, 57(1): 21–45.
- Fagence M., 2014, *Citizen Participation in Planning*, Elsevier, Pergamon Press.
- Ford G., 2006, *Businesses Told Value of Adapting Message to All Age Groups*, „Knight Ridder Tribune Business”, November 8, 1.
- Gąciarz B., Ostrowska A., Pańków W., 2008, *Integracja społeczna i aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych zamieszkałych w małych miastach i na terenach wiejskich: uwarunkowania sukcesów i niepowodzeń. Raport z badań*, Instytut Filozofii i Socjologii PAN.
- Górka M., 2013, *Wizerunek lokalnego przywódcy we współczesnej instytucji samorządowej*, „Przegląd Zachodniopomorski”, 28(04): 61–81.
- Grier S., Mensinger J., Huang S., Kumanyika S., Stettler N., 2007, *Fast-Food Marketing and Children's Fast-Food Consumption: Exploring Parents' Influences in an Ethnically Diverse Sample*, „Journal of Public Policy & Marketing”, 26(2): 221–235.
- Grzelak-Kostulska E., 2009, *Problemy demograficzne małych i średnich miast Polski*, [w:] Poczobut J. (red.), *Specyfika odnowy małych i średnich miast w Polsce*, Stowarzyszenie Forum Rewitalizacji, Kraków: 101–115.
- Janoś-Kresło M., 2008, *Usługi społeczne a zrównoważony rozwój regionów*, „Monografie i Opracowania”, 554, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa.
- Jedlewska B., Skrzypczak B., 2009, *Dom kultury w XXI wieku – wizje, niepokoje, rozwiązania*, Wydawnictwo Centrum Edukacji i Inicjatyw Kulturalnych, Olsztyn.
- Kirby P., Lanyon C., Cronin K., Sinclair R., 2003, *Building a culture of participation: Involving children and young people in policy, service planning, delivery and evaluation*, Handbook.
- Klasik A., 2014, *Sektor kultury i przemysły kreatywne w rozwoju regionu na przykładzie Aglomeracji Górnośląskiej*, http://www.creativepoland.eu/documents/baza-wiedzy/n_62fb3ac_sektor_kultury_i_przemysly_kreatywne_w_rozwoju_regionu_na_przykladzie_aglomeracji_gornoslaskiej.pdf (dostęp: 18.08.2014).
- Kotarski H., 2013, *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój województwa podkarpackiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Krajewski M., 2013, *W kierunku relacyjnej koncepcji uczestnictwa w kulturze*, „Kultura i Społeczeństwo”, 1: 29–67.
- Kwiatek-Sołtys A., 2004, *Małe miasta województwa małopolskiego w okresie transformacji systemowej*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków.
- Landry C., Hyams J., 2013, *Creative City Index: Measuring the Pulse of the City*, Comedia.
- Levasseur M., Richard L., Gauvin L., Raymond É., 2010, *Inventory and analysis of definitions of social participation found in the aging literature: Proposed taxonomy of social activities*, „Social Science & Medicine”, 71(12): 2141–2149.
- Lis A., Lis A., 2014, *Zarządzanie kapitałami w klastrach: kapitał społeczny, kulturowy, ekonomiczny i symboliczny w strukturach klastrowych*, Wydawnictwo Difin, Warszawa.

- Mazur K., 2009, *Rola małych i średnich przedsiębiorstw w procesie odnowy małych miast*, [w:] Poczobut J. (red.), *Specyfika odnowy małych i średnich miast w Polsce*, Stowarzyszenie Forum Rewitalizacji, Kraków: 84–95.
- Morrone A., 2006, *Guidelines for measuring cultural participation*, UNESCO, Montreal.
- Namyślak B., 2013, *Działalności twórcze a rozwój miast: Przykład Wrocławia*, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Obłąkowska-Kubiak K., 2014, *Sektor kultury i kreatywny jako wyzwanie dla małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce*, „Studia Ekonomiczne Regionu Łódzkiego”, 13: 33–45.
- Przybyszewska U., 1982, *Przemiany uczestnictwa kulturalnego społeczeństwa polskiego w świetle badań socjologicznych*, Instytut Kultury, Warszawa.
- Robbins D., 2005, *The origins, early development and status of Bourdieu's concept of 'cultural capital'*, „The British Journal of Sociology”, 56(1): 13–30.
- Sanetra-Szeliga J., 2013, *Sektor kultury a rozwój gospodarczy miasta*, [w:] Hausner J., Karwińska A., Purchla J. (red.), *Kultura a rozwój*, Wydawnictwo Narodowego Centrum Kultury, Warszawa: 413–434.
- Szlenk-Dziubek D., Miśkowiec M., Dobosz-Mucha A., Goras E., Jadach-Sepioło A., Janas K., Ogrodowski J., 2018, *Przestrzeń do dialogu: Praktyczny podręcznik o tym, jak prowadzić partycypację społeczną w planowaniu przestrzennym*, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Departament Polityki Przestrzennej, Warszawa.
- Środa-Murawska S., 2013, *Usługi kulturalne w małych miastach*, „Wiadomości Statystyczne”, 11: 37–51.
- Środa-Murawska S., 2019, *Rozwój oparty na kulturze – doświadczenia średnich miast w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń.
- Środa-Murawska S., Biegańska J., Dąbrowski L., 2017, *Perception of the role of culture in the development of small cities by local governments in the context of strategic documents – a case study of Poland*, „Bulletin of Geography. Socio-Economic Series”, 38: 119–130.
- Środa-Murawska S., Dąbrowski L.S., Smoliński P., 2018, *When dreams come true – urban land use and management trends desired by residents and participatory budgeting – a case study in Toruń*, „Urban Development Issues”, 60(1): 31–42.
- Tyszka A., 1987, *Interesy i ideały kultury. Struktura społeczeństwa i udział w kulturze*, PWN, Warszawa: 163–165.
- Williams K., Page A., 2010, *Marketing to the Generations*, „Journal of Behavioral Studies in Business”: 1–17.
- Zajadacz A., 2014, *Pokolenia X, Y, Z a fenomen turystyki*, [w:] Śledzińska J., Włodarczyk B. (red.), *Międzypokoleniowe aspekty turystyki*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa: 55–68.

Źródło internetowe

<http://www.bibliotekanml.pl>

Historia artykułu

Data wpływu: 30 października 2019

Data akceptacji: 31 grudnia 2019

